

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Václav Drozd

**Objektivě orientovaná politická teorie?
Přínos objektivě orientované filozofie pro politickou
teorii**

Object oriented political theory?

A contribution of object oriented philosophy for political theory

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Slačálek, Ph.D

Děkuji Ondřeji Slačálkovi za kritické poznámky k textu, trpělivost, ochotu a podnětné diskuze při diplomových seminářích. Díky patří také Martině a mým rodičům za veškerou podporu, kterou mi poskytují. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 3. července 2016

[vlastnoruční podpis]

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova:

antropocén, spekulativní realismus, objekt, korelacionismus, aktér, živoucí hmota, technologie, symetrie, actor-network-theory, Latour

Keywords:

anthropocene, speculative realism, object, corelationism, actor, vibrant matter, technologies, symmetry, actor-network-theory, Latour

Abstrakt (česky)

Diplomová práce se zabývá obratem k materialitě a objektu v současné filozofii a zkoumá jeho důsledky pro politickou teorii. Zaměřuje se na koncepce, které se pokouší nově formulovat vztah subjektu a objektu, kultury a přírody nebo člověka a ne-lidských entit – symetrickou ontologii Bruno Latoura, spekulativní realismus a objektově orientovou ontologii. Práce si klade za cíl odpovědět na otázku, jakým způsobem jsou zmíněné přístupy přínosné pro politickou teorii. Prvním rámcovým tématem, které je pro zkoumané teorie zásadní, je vztah člověka a státu ke komplexním technologiím. Druhým obecným tématem je existence v podmínkách antropocénu a klimatické změny.

Abstract (in English):

This diploma thesis is concerned with the turn to materiality and object in contemporary philosophy and explores its impact on political theory. It focuses on conceptions trying to reformulate the relation between subject and object, culture and nature or human and inhuman entities – symmetrical ontology of Bruno Latour, speculative realism and object-oriented ontology. The aim of the study is to identify the benefits of these approaches for political theory. The first frame topic important for investigated theories is the relation of human and state towards complex technologies. The second general topic is the existence under conditions of anthropocene and climate change.

Obsah

1. Úvod: proč jsou objekty důležité.....	6
1.1 Představení konceptů.....	6
1.2 Cíle a struktura práce.....	7
1.3 Objekty jako okna do budoucnosti.....	10
2. Teorie sítí-aktérů a symetrická ontologie Bruna Latoura.....	14
2.1 Kopernikánská kontrarevoluce.....	14
2.2 Přeuspořádání sociálna.....	18
2.3 Přeuspořádání politična.....	23
2.4 Zhodnocení teorie Bruno Latoura.....	27
3. Spekulatívni realismus.....	30
3.1 Je třeba zabít korelacionismus.....	32
3.2 Marxistická kritika spekulativního materialismu.....	37
3.3 Úskalí esencialismu.....	39
4. Aplikace spekulativního realismu.....	42
4.1 Hyperobjekty.....	44
4.2 Politická ekologie věcí.....	46
4.3 Zhodnocení koncepcí hyperobjektů a živoucí hmoty.....	48
5. Spekulace o materiálních platformách.....	51
5.1 Vynalézání budoucnosti: automatizace práce a postkapitalismus.....	51
5.2 Zásobník – globální výpočetní systém.....	58
6. Závěr.....	61
Literatura:.....	64

1. Úvod: proč jsou objekty důležité

1.1 Představení konceptů

V pracích současné filozofie, sociologie nebo antropologie se v posledních asi pětadvaceti letech stále častěji skloňují pojmy jako materialita nebo objekt. Hovoří se o materiálním obratu ve společenských vědách, který je kritickou odpovědí na zkoumání jazykové a diskurzivní povahy světa. Člověk, jeho jazyk a subjektivita jako by se s koncem 20. století pozvolna posouvali mimo střed zorného pole sociálních věd, které musí reagovat na mimořádně rychlý rozvoj přírodních věd, technologií, a zároveň odpovídat na otázky související s bezprecedentní environmentální krizí. Technologie zasahují do stále rozmanitějších oblastí lidského života, který ovlivňují nebo dokonce určují komplexní jevy, jako je klimatická změna nebo ozónová díra. Společenské vědy čelí „invazi“ ne-lidských bytostí – organických i geofyzikálních systémů, materiálních asambláží, které ovlivňují lidské jednání i emoce, stejně jako politické instituce a mocenské vztahy.

S citelně rostoucí ožehavostí této problematiky, i určitou neurvalostí, s jakou ne-lidské entity vstupují do světa lidí, se posouvají i teoretické koncepty, s kterými společenská věda pracuje. V posledních několika letech se proto mluví o *ne-lidském obratu* (*The Nonhuman Turn* podle stejnojmenného sborníku Richarda Grusina, 2015), v rámci kterého se vědkyně a vědci pokouší formulovat nové výzkumné postupy a metody odpovídající výzvám 21. století. Jejich základním předpokladem je skutečnost, že ne-lidské bytosti jsou nezanedbatelnou součástí problémů jako jsou biotechnologie, klimatický rozvrat, sucha nebo intelektuální vlastnictví, kterým nemůžeme čelit bez uznání jejich podílu.

Jednotícím výchozím konceptem, který sjednocuje tento velmi různorodý myšlenkový proud, je *antropocén*, který v sedmdesátých letech zpopularizoval chemik Paul J. Crutzen. Tento pojem vystihuje skutečnost, že se člověk v průběhu industrializace stal jednou z klimatologických a geologických sil ovlivňujících chemické složení atmosféry, půdy i oceánů zcela nezávisle na jeho vůli, přesvědčení nebo tužbách (Grusin 2015). Kontext života v antropocénu chápou jako základní motivaci pro kritiku moderních teoretických východisek, kterou v této práci představím.

Dalším společným jmenovatelem teorií ne-lidského je pochopitelně kritika antropocentrismu, který spočívá v dichotomiích, jako jsou objekt/subjekt, lidské/nelidské, společnost/příroda.

Jedním z cílů této teorie je zbavení člověka sociálně-ontologických i epistemologických privilegií, které staví ne-lidské entity do zcela nerovného postavení. Z tohoto hlediska hojně kritizovaným příkladem antropocentrické teorie jsou různé varianty konstruktivismu, které se k světu věcí vztahují jako k projekčnímu plátnu, na něž subjekt promítá své konvence a myšlenkové konstrukce.

1.2 Cíle a struktura práce

Tato práce se věnuje aktuálním filozofickým koncepcím, které nově formulují vztah subjektu a objektu, kultury a přírody nebo člověka a ne-lidských aktérů. Jejich společným rysem je snaha o vytvoření teoretického rámce, který je citlivější a vnímavější k mimolidským entitám – objektům, kterým přiznávají existenci o sobě. Všichni autoři, které zmíním, vychází z různých podob ontologického realismu; a u všech se setkáváme s argumentací, která má prokázat, že objekty, jejich vlastnosti i vztahy existují nezávisle na našem vnímání nebo myšlení. Jejich cílem však není vyloučení kultury a subjektu, ani filozofické nadřazení objektu, ale nastolení základní symetrie jejich vztahu a zrušení neudržitelných protikladů, které mezi ně kladla moderní filozofie.

Práce reaguje na rostoucí zájem o koncepty spekulativního realismu a objektově orientované ontologie, který se v českém prostředí zatím projevuje především ve výtvarném umění. Na toto téma zatím vyšla pouze jediná kniha s názvem *Objekt* (2015), ve které Václav Janoščík uspořádal překlady kratších základních textů a několika původních prací o spekulativním realismu a objektově orientované ontologii. Dále se tématu věnovaly dvě čísla kulturního čtrnáctideníku A2 – *Nový materialismus* z ledna 2013 a *Akcelerationismus* vydaný v březnu 2016.

Práci Bruna Latoura do místního sociologického diskurzu přivedl Zdeněk Konopásek například už v knize *Estetika sociálního státu: o krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení* (1998). Vedle něj používá koncepty symetrické antropologie a ANT Tereza Stöckelová, naposledy v textu *Přísliby a úskalí symetrie: sociální vědy v zemi za zrcadlem* (Brož, Stöckelová: 2015).

Pro obrat k uvažování o ne-lidském je příznačné, že autoři spojování do proudu spekulativního realismu nebo objektově orientované filozofie často publikují své texty na blozích.¹ Filozofické rozpravy se neomezují pouze na prostředí akademických konferencí a

---

1 Levy R. Bryant: <https://larvalsubjects.wordpress.com/>

impaktovaných časopisů, ale probíhají živě na sociálních sítích. Ostatně ani já bych se nemohl tématem své diplomové práce zabývat, pokud bych neměl přístup k online databázím², ze kterých je možné získávat aktuální literaturu nedostupnou v knihovnách. „Médium je poselství“ je notoricky známý citát jednoho z průkopníků ne-lidského uvažování Marshalla McLuhana, který v knize *Jak rozumět médiím* (1991) vysvětluje, že médium samotné není pasivní nosič informací, ale aktér utvářející význam.

Záměrně pro svou práci vybírám autory a autorky, kteří se snaží na základě sociálně-ontologické argumentace vystavět politicko-teoretické nebo normativní koncepce. Cílem mé práce je představení pojmů, srovnání a kritické zhodnocení myšlenkových východisek a normativních argumentů rozebíraných teorií. Rád bych zodpověděl na otázku, zda může být spekulativní nebo objektově orientovaná filozofie a realismus, který obhajuje, základem pro emancipační politiku prospěšnou pro lidské i ne-lidské bytosti. Zajímá mě, jakým způsobem se může podílet na politizaci sféry vědy a technologií, které jsou příliš často vnímány jako nepolitické. Pokusím se také odpovědět na otázku, jak se zmíněné koncepce vztahují k problému moci a jestli symetrická ontologie není slepá ke společenským a mocenským nerovnostem. Důležitým tématem práce je také problém politické reprezentace mimolidských entit a formulace politiky, která se vyhýbá naturalizaci přírody, tedy jejímu chápání jako pasivního rámce sociálního jednání.

Budu se také zabývat otázkou, jestli může být objektově zaměřené uvažování vhodnou kritickou protiváhou nebo doplněním teorií vycházejících z analýzy jazyka a diskurzu. Pracuji s tezí, že ne-lidské entity s přibývajícím intenzitou proměňují naši schopnost chápat vlastní postavení ve světě komplexních socio-technických vztahů, pojmenovat je a projektovat vlastní jednání do budoucnosti. Mám za to, že kritika ideologie nebo diskurzivní analýza nejsou dostatečné nástroje k porozumění společenské organizaci, protože přehlíží roli ne-lidských entit. Počasí, surovinové zdroje, choroby, cloudové výpočetní systémy, dostupnost

---

Graham Harman: <https://doctorzamalek2.wordpress.com/>

Timothy Morton: <http://ecologywithoutnature.blogspot.cz/>

Steven Shaviro: <http://www.shaviro.com/Blog/>

Ian Bogost: <http://bogost.com/projects/speculative-realism-aggregator/>

Peter Wolfendale: <https://deontologistics.wordpress.com/>

2 Neznámější je <http://gen.lib.rus.ec/>.

nebo nedostupnost vody, připojení k internetu či k elektrické síti jsou součástí kolektivů a hrají zásadní roli v jejich fungování nezávisle na tom, jestli a jak jsou zasazeny do diskurzivních praktik. Diplomová práce má představit základní východiska a témata teorií, které berou objekty vážně, a zároveň udržet kritický odstup od anti-realistického poststrukturalismu i marxistické varianty materialismu.

K tématu jsem se dostal při uvažování o problémech, se kterými jsem se setkal při snaze o rozvíjení vlastní politologické imaginace a reflexe prožívané každodennosti. Původně jsem chtěl teorii sítí-aktérů použít pro pochopení modernistického města-továrny Zlína, ve kterém jsem se narodil. Své rodné město totiž vnímám jako vhodný příklad mocenské hierarchie a ideologie materializované v prostoru, na kterém je možné zkoumat vliv objektů a ustavování sítí-aktérů v kontextu modernizace a urbanizace venkova. Teoretická východiska, která jsem pro to zvolil, vedou k problematizaci běžně užívaných základních konceptů (společnost, práce, technologie, moc apod.) a posunu postavení samotného výzkumníka vzhledem k jeho předmětu. Důsledkem je kromě otevření nových obzorů a určité zvýšení citlivosti ke světu také značné zpomalení práce. Tento text má proto sloužit jako teoretický a konceptuální základ vybízející k aplikaci na konkrétní empirické problémy.

Práce je strukturována do kapitol, které odpovídají jednotlivým teoretickým koncepcím; v každé z nich představím základní argumenty doplněné o kritickou reflexi. V následující části vysvětlím *teorii sítí-aktéra (Actor-Network-Theory, dále zkráceně ANT)* a plochou ontologií Bruna Latoura. Budu se věnovat politickým aspektům ANT a koncepci „parlamentu věcí“ krátce nastíněné v knize *Nikdy jsme nebyli moderní (We have never been modern, 1993)*. Budu pracovat s interpretací, kterou představil Graham Harman v knize *Bruno Latour: Reassembling the Political (2014)*. Další kapitola se bude věnovat spekulativnímu realismu, který představuje kritiku teorie sítě-aktérů. Stežejní pro mě bude argumentace obsažená v knize Quentina Meillassoux *After Finitude (2008)*. Čtvrtá kapitola se zaměří na aplikaci spekulativního realismu v úvahách o ekologických problémech. Srovnám teorii hyperobjektů Timothy Mortona s vitalistickým konceptem *živoucí hmoty (vibrant matter)* politické teoretičky Jane Bennett. Normativním rozšířením objektivně spekulativního realismu je dnes hojně zmiňovaný akceleračnický projekt rozpracovaný v knize Nicka Srniceka a Alexe Williamse *Vynalézání budoucnosti: Postkapitalismus a svět bez práce (Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work, 2015)*. Jejich argumenty představím a dále rozšířím o úvahy týkající se materiální infrastruktury a kapitalismu platform.

1. 3 Objekty jako okna do budoucnosti

Současná politika se vyznačuje absencí ideových vizí a utopických narativů a zdá se být uvízlá v minulosti – keynesiánské národohospodářské ekonomické recepty jsou považovány za radikální, parlamentní levice se zacykluje a tematicky vyprazdňuje. Politický diskurz není schopný reagovat na rychlé proměny světa a výzvy které přináší, ať už se jedná o automatizaci výroby, digitalizaci ekonomiky nebo rozvrat klimatu.

Industrializaci a rozmach moderny počátku 20. století provázela avantgardní umělecká hnutí, jako byl futurismus nebo konstruktivismus, jejichž programem byla revoluce společenských vztahů. Jedním ze základních aspektů modernity byla snaha o vytvoření nového člověka s využitím nástrojů, které přinesl rozvoj vědy, techniky a politické organizace státu. Horizontem modernistické imaginace bylo ukončení dějin v podobě utopického sjednocení subjektu s objektem, podmanění přírody, osvobození od nutnosti a překonání odcizení od práce. Modernistický projekt byl úzce svázaný s pojmem práce, který Marx definoval jako „proces, probíhající mezi člověkem a přírodou, proces v němž člověk svou vlastní činností zprostředkovává, reguluje a kontroluje výměnu látek mezi sebou a přírodou. Vystupuje proti přírodní látce samé jako přírodní síla“ (Marx 1954: 196).

Hodnota zboží je pak podle teorie industriálního kapitalismu určena množstvím práce v něm zhmotněné, a spočívá tedy v pracovní době společensky nutné k jeho výrobě (ibid.: 205). Akumulace industriálního kapitálu je fixovaná v prostoru (*spatial fix*) a cirkulace kapitálu se uskutečňuje rozšiřováním ve fyzickém prostoru, ve kterém kapitál buduje materiální struktury potřebné ke své reprodukci. Tyto nepohyblivé, statické objekty se po čase stávají bariérami omezujícími pro jeho další rozvoj. Jedním východiskem z této vnitřní dialektiky je další prostorová expanze a kolonizace míst s dostatkem levné pracovní síly a materiálních zdrojů. Druhou možností, jak může kapitál předejít krizi z nadprodukce a poklesu zisků, je zničení stávajících struktur (válka) a nové budování materiální infrastruktury (Harvey 2001: 237-266).

Druhá světová válka pomohla nastartovat takzvanou *Velkou akceleraci* (Steffen v Brož, Stöckelová 2015: 26) globální industrializace, když se síly vědců a techniků mobilizované válkou vrhly do expanze civilního sektoru. Logika industriálního kapitalismu, kterou popisuje Marx i jeho následovník David Harvey, postupně přestává platit od roku 1971, kdy se prezident Nixon rozhodl opustit bretonwoodský systém regulace mezinárodních měnových

vztahů. Jedním ze zásadních posunů k oddělení finančního kapitálu od reálné materiální ekonomiky bylo zrušení zlatého standardu – z dolaru se stal „čistý jazykový akt“ (Berrardi 2011: 83). Zároveň s proměnou ekonomiky došlo k zásadní změně práce samotné. Po tomto obratu si již nevystačíme s definicí práce jako procesu látkové proměny přírody ve zboží. Hodnota zboží není jednoduše určitelná měřitelným množstvím nutné společenské práce, jak popisuje Marx v prvním dílu *Kapitálu*.

Proměna charakteru ekonomického systému byla odpovědí na krizi kapitalismu a upadající míru kapitálových výnosů na konci šedesátých let. Militarizace ekonomiky ani prostorová expanze nestačily pro vyrovnání ztrát v důsledku krize z nadprodukce, ale rozvoj informačních a komunikačních technologií otevřel zcela nové pole pro rozšiřování kapitalistických vztahů do sféry kognitivní. Pro provizorní definici práce, která by lépe odpovídala skutečnosti postindustriálního kapitalismu, musíme sáhnout do rukopisů *Grundrisse*:

„Výrobní proces přestal být pracovním procesem v tom smyslu, že by ho práce obsáhla jako dominující jednotka. Práce se jeví naopak jen jako uvědomělý orgán rozptýlený v mnoha místech mechanického systému v podobě jednotlivých živých dělníků a podřízený celému procesu strojů samých jako pouhý článek systému, jehož jednotka neexistuje v živých dělnících, nýbrž v živoucích (aktivních) strojích, které vůči jednotlivému, nevýznamnému konání dělníka, proti němu, vystupují jako mohutný organismus. Ve strojích vystupuje v pracovním procesu samém zpředmětněná práce vůči práci živé jako moc, která ji ovládá, moc, kterou je kapitál co do své formy jako přisvojování živé práce“ (Marx 1977: 545).

Franco „Bifo“ Berardi ve své knize *After the Future* (2011) nazývá současnou podobu ekonomicko-sociálních vztahů pojmem *semiokapitalismus*, v kterém je právě jazyk hlavním polem i prostředkem výroby. „Jazyk už není pouze nástrojem reprezentace ekonomických procesů, ale stává se hlavním zdrojem akumulace, soustavně deterritorializujícím polem směny“ (Berrardi 2011: 97). Práce se přesouvá na kognitivní sféry, pracovní smlouvy se zkracují a podmínky prekarizují, jednotlivé pracovnice a pracovníci se globálního globálního *automaton*, který proměňuje v zisk individuální emoce, postoje, vlastnosti či myšlenky bez nutnosti jejich materializace.

Berrardi popisuje proces *celularizace práce*, který činí z jednotlivých pracovníků buňky globálního systému, který existuje díky digitální infrastruktuře a globálním sítím. Je stále těžší

rozlišit čas strávený prací a mimo ni, postupně se slévají v jeden neustávající proud. Následkem je epidemie depresí, úzkosti, strachu, které vyvěrají ze smyslového přetížení, soupeřivosti, narcismu a odloučení od vlastní tělesnosti. Zdá se jakoby jedinou skutečně úspěšnou avantgardou současnosti byla avantgarda neoliberální, jejímž produktem je nový člověk, který se svou vědomou i nevědomou prací podílí na fungování semiokapitalismu.

Jak napovídá název Berardiho knihy, vyústění jeho zdrcující diagnózy stavu světa není příliš optimistické – budoucnost totiž skončila. Kulturní, politické i individuální chápání a projektování budoucnosti dospělo do slepé uličky. „Zhroucení budoucnosti plyne ze zrychlení psychického a kognitivního rytmu... Když byla planeta kolonizovaná do posledního centimetru, tak začala kolonizace dimenze času, tedy kolonizace mysli, vnímání, života. Začalo století bez budoucnosti“ (ibid.: 16-17).“ Po konci modernity zůstává jen prázdno, které už nemůže nahradit žádný podobný projekt nesoucí příslib emancipace. Utopické představy i politická hnutí jsou předem odsouzené k marnosti a ještě hlubšímu propadu do deziluze a úzkosti. Berardi vidí východisko v oživení lidské citlivosti skrze „spojení poezie, terapie a paradigmatické tvorby.“ (ibid.: 128) Svou knihu končí příznačně Manifestem post-futurismu, který je poetickou vizí autonomního, pomalého a hedonického života v dystopickém světě.

Berardi klade důraz na psychologické limity, které akcelerující kapitalismus překračuje, rezignuje na modernistické emancipační vize a odvrací ke kontemplaci. Spekulativní teorie, které představím v poslední části práce, jdou opačným směrem, když se pokoušejí navazovat na osvícenskou myšlenkovou tradici a formulovat alespoň v hrubých obrysech pozitivní postkapitalistický projekt. Stojí tak v kritické pozici vůči uvažování o politice striktně vymezené „lidským měřítkem“, lokálními vztahy, vyplněnému moralismem, etickým konzumerismem a důrazem na malé horizontální kolektivy, pomalost nebo každodennost. Znovu si kladou otázku, jak rozumět komplikovanému světu a pokoušet se ho změnit politickým jednáním s ohledem na urychlování technologického rozvoje a oteplování klimatu. Pokoušejí se načrtnout novou kognitivní mapu zachycující dynamiku současného socio-ekonomického uspořádání, na které můžeme plánovat politické jednání zacílené na lidskou emancipaci.

Iránský filozof Reza Negarestani definuje ne-humanismus (*inhumanism*) jako „rozšířené praktické rozpracování humanismu rodící se z upřímné oddanosti projektu osvícenského humanismu. Ne-humanismus je všeobjímající vlna smývajících v písku nakreslený autoportrét člověka, sleduje dráhu přehodnocení. Vytrvale přehodnocuje, co znamená být člověkem, tím,

že odebírání domněle samozřejmé vlastnosti a zároveň zachovává určité neměnné prvky [invariances]. Ne-humanismus se současně chápe jako požadavek na konstruování: domáhá se toho, abychom definovali, co znamená být člověk tak, že s člověkem zacházíme jako s konstruovatelnou hypotézou, jako s prostorem k navigaci a intervenci“ (Negarestani v Grusin 2015: 427). Emancipaci chápe jako racionální proces učení: „[s]voboda neznámá osvobození od otroctví. Je to kontinuální odnaučování se otroctví“ (ibid.: 465).

2. Teorie sítí-aktérů a symetrická ontologie Bruna Latoura

Budu se asi marně pokoušet, velkodušný Kublaji, popsat ti město Zairu s vysokými baštami. Mohl bych ti říci, kolik stupňů mají schodiště, která jsou tu namísto ulic, jakými oblouky jsou klenuta sloupořadí, jakými zinkovými destičkami jsou pokryty střechy; předem však vím, že by to bylo totéž, jako bych ti neřekl nic. Z toho všeho totiž město zbudováno není; tvoří je vztahy mezi mírami jeho prostoru a událostmi jeho minulosti: vzdálenost od chodníku k pohupujícím se nohám dobyvatele, oběšeného na lucerně; drát natažený od lucerny k protějším zábradlí a girlandy, které zdobí cestu královnina svatebního průvodu; výška tohoto zábradlí a skok cizoložníka, který se přes ně za svítání přehoupne; sklon okapové roury a pomalá chůze kočky, která se tudy protahuje do stejného okna, z něhož ten chlapík právě vyskočil; dráha střely dělového člunu, který se náhle objeví za mysem, a granát, který zničí okap; cáry rybářských sítí a tři starců, kteří sedí na molu, spravují ty sítě a už posté si vyprávějí příběh o dělovém člunu dobyvatele, prý královnina levobočka, kterého, když byl ještě v peřince, odložili tamhle na molu.

Tuto vlnu, kterou vzdouvají vzpomínky, město nasává jako houba a zvětšuje se. Popis dnešní Zairy by musel obsáhnout i celou její minulost. Ale město svou minulost nevypráví, má ji, jako čáry na dlani, vepsanou do brázd ulic, do mříží oken, do zábradlí schodišť, do tyčí hromosvodů, do žerdí vlajek, každý jeho úsek je po svém zbrzděn škrábanci, zářezy, rýhami, vrypy.

Italo Calvino, Neviditelná města, s. 16.

2.1 Kopernikánská kontrarevoluce

Rok 1989 nebyl významný jen kvůli konci komunistického režimu, ale také kvůli konání prvních konferencí OSN, na kterých se začalo otevřeně hovořit o ekologickém stavu planety. Pád Berlínské zdi byl symbolickým završením jednoho modernistického avantgardního snu o vytržení lidstva z chudoby a osvobození od nutnosti pracovat. Založení Konference o životním prostředí a rozvoji v rámci organizace Spojených národů předznamenalo konec

kapitalistické představy o úplném podmanění přírody ve jménu zisku. Podle Bruna Latoura jsme byli na počátku devadesátých let svědky dvojí tragedie: „[B]ývalé socialistické společnosti si myslí, že svým obtížím můžou uniknout napodobováním Západu; Západ se domnívá, že problémům unikl a zároveň udělal lekci ostatním za cenu toho, že nechá Zemi i její obyvatele zemřít. Západ se považuje za jediného majitele chytrého triku, který mu umožní do nekonečna vítězit, zatímco už možná přišel o všechno“ (Latour 1991: 9).

Pro popis modernity používá Bruno Latour metaforu Ústavy, která garantuje obecná pravidla organizace věcí a vymezuje vztah objektu a subjektu. Základním principem Ústavy je důkladné oddělení sféry lidských bytostí (kultury, společnosti) od bytostí ne-lidských (příroda, věci), které Latour přirovnává k oddělení moci výkonné od moci soudní ve státě. První krok k vytvoření distinkce mezi přírodou a subjektem v moderní filozofii společně učinili „vynálezce politiky“ (resp. vědy o politice) Thomas Hobbes spolu s objevitelem vakuové pumpy Robertem Boylem. Podle prvního má být suverén reprezentantem lidí, jejichž vzájemné vztahy zprostředkovává společenská smlouva, na základě které se vzdávají části své svobody v zájmu míru. Leviatan má umělé tělo složené z jedinců a jejich vzájemných vztahů. Důsledkem je paradoxní situace a nejistota, jestli „suverén mluví a jedná sám za sebe, nebo ve jménu těch, které zastupuje“ (ibid.: 28). Boyle na druhé straně hovoří o vědcích, kteří se prostřednictvím laboratoře stávají reprezentanty faktů, skrze které promlouvá celek přírody. Symetricky se tak objevuje otázka po tom, za koho vědci mluví – za přírodu, nebo za sebe jako za lidské bytosti? Vakuum je němé až do chvíle, než za něj začne hovořit Robert Boyle prostřednictvím pumpy, kterou vynalézá. „Politici mluví přichází zastupovat množství svárlivých a vypočítavých občanů; vědci mluví přichází reprezentovat množství němých a hmotných objektů. První překládají principy těch, kdo nemohou mluvit ve stejnou chvíli; druhí překládají své voliče, kteří jsou od narození němí“ (ibid.: 29) Ještě v 17. století je hranice mezi subjektem a objektem zamlžená, ale objevuje se jejich konceptuální odlišení, které ústí v oddělení politiky se postupně odděluje od sféry přírody.

Principy moderní Ústavy jsou kanonicky formulovány v Kantově *Kritice čistého rozumu*, podle které je zdrojem veškerých nutných zákonitostí sám subjekt a nikoli poznávaná realita. Veškeré zákonitosti jsou pak obsaženy v subjektu samotném, pro který zůstává věc o sobě (objekt) nepoznatelná. Příkop mezi subjektem a objektem pak ještě prohloubil Hegel, když je umístil jako opačné póly dialektiky, kterou prohlásil za hnací sílu dějin. Podle fenomenologické koncepce vytváří intencionalita subjektu „nesmířitelné pnutí“ mezi dvěma

póly, kterým upírá možnost jakékoliv esence. Jürgen Habermas se snaží moderní uvažování uhájit tím, že nahrazuje paradigma znalostí objektů „paradigmatem vzájemného porozumění mezi subjekty schopnými řeči a jednání“ (Habermas v Latour 1991: 60). Posledním a důsledným hrobařem jakéhokoliv pozitivního vztahu světa hmoty a technologií se subjektem je postmoderna (Lyotard), která věří v jejich naprostou nezávislost, a spolu s ní také konstruktivistická filozofie omezená na zkoumání diskurzu.

Latour definuje modernitu jako dvojí asymetrii, která „znamená zlom v obvyklém běhu času a zároveň boj, který má vítěze a poražené“ (ibid.: 10). Moderní člověk vnímá čas jako nevratný vývoj věcí kupředu; jako pokrok stvrzený obraty a revolucemi, které za sebou nechávají spoušť a jsou základem pro vznik nových forem. Ničení je kompenzováno fascinací dějinami, které jsou až manicky zaznamenávány, konzervovány a vystavovány v muzeích. Samotná idea revoluce je formou, jakou se moderní uvažování vyrovnává s vynořováním hybridů (parní stroj, vakcíny, atomová bomba, počítač atd.), jejichž existenci Ústava zakazuje. Každá další revoluce nebo obrat umožňuje začátek nové éry pokaždé, když se objeví něco, co znovu zkomplikuje vztah mezi člověkem a přírodou. „Asymetrie mezi přírodou a kulturou se pak stává asymetrií mezi minulostí a budoucností. Minulost znamenala promíchání věcí a člověka; budoucnost je to, co je už dál nebude směřovat“ (ibid.: 71). Moderní časovost je určovaná praxí třídění věcí do kategorií současného a minulého, nebo progresivního a regresivního, kterou bylo možné uzavírat minulé do muzea a směřovat vsříc novému v budoucnu.

Moderní uvažování se podle Latoura zakládá na dvou základních kulturních praktikách, které umožňují orientaci ve světě vymezeném podle Ústavy. Prvním postupem je „očistění“, které spočívá v důkladném oddělování sféry lidského od ne-lidského. Důsledkem je vznik dvou ontologických oblastí – sféra přírody, za kterou hovoří věda jazykem faktů, a sféra společenská reprezentovaná politikou a jazykem diskurzů. Druhou praktikou je „překlad“, kterým se tvoří „směsi mezi zcela novými druhy bytostí, vznikají hybridy přírody a kultury“ (ibid.: 11). Ústava zajišťuje udržování dvou dichotomií mezi subjektem a objektem i mezi praxí očistění a překladu. Díky ní může moderní člověk chápat přírodu jako něco transcendentního a nedostupného, co přesahuje lidské možnosti (například jako nekonečný zdroj bohatství), ale zároveň jako objekt, který je možný poznávat, polidšťovat i podmaňovat. To platí i pro opačný pól moderní dichotomie – společnost existuje sama o sobě a má své neměnné zákonitosti (Hegelův a Marxův historicismus), ale zároveň můžeme v jejím rámci svobodně existovat a utvářet ji svým jednáním.

Postup očišťování, který měl důkladně odlišit přírodní od kulturního, paradoxně ústí ve vznik množství kvazi-objektů, nebo-li hybridů – entit smíšených z lidských a ne-lidských prvků. Ústava sice nepřipouští ani samotnou možnost jejich existence, ale přesto tato „monstra“ tvoří základ rozvoje moderní civilizace. Kvazi-objekty se nachází mezi póly přírody a společnosti, nejsou „tvrdé“ ani „měkké“, ale mají společenskou subjektivní povahu, zároveň jsou však ne-lidské, materiální a vyrobené objekty. Hybridy jsou záměrně přehlíženým třetím účastníkem vztahů, které musíme podle Latoura vzít vážně.

Síla a trvalost modernity pramení právě z absolutního oddělení řádu Přírody a Společnosti. Oddělení lidského a ne-lidského je také jádrem vymezení moderní společnosti od premoderní, která se liší tím, že tyto dvě entity neodlišuje. Tato společnost jsou bez výjimky monistická a tím, že vnímají člověka jako bytostnou součást celku a ne jako něco odlišného, brání v expanzi hybridů. Moderní společnost oproti tomu dokáže volně mísit různorodé prvky a zároveň popírat jejich vliv na společnost samotnou – ne-lidské bytosti jsou socializovány, ale zároveň nejsou uznány jako součást společnosti. „Je bizarní, jak tato monstra mohou být, nepředstavují žádný problém protože neexistují veřejně a protože jejich monstrózní následky zůstávají nevystopovatelné“ (ibid.: 42). Přijetí existence hybridů by znamenalo popření výjimečnosti modernity a její snížení na úroveň premoderních společností.

Bruno Latour si ve své filozofii klade za cíl nastolení metodologické i ontologické symetrie. Proto tvrdí, že Ústava ve skutečnosti nikdy nebyla dodržovaná, a modernita proto nikdy nenastala. Pokud máme uznat existenci hybridů, pak je nezbytné uznat, že neexistuje rozdíl mezi takzvaně předmoderními monistickými kulturami a kulturou moderní. Pokud uznáme vlastní nemodernost a přestaneme oddělovat praxi očištění (oddělování kulturního od přírodního a popírání existence kvazi-objektů) od praxe překladu, tak „budeme muset zpomalit, přeorientovat se a omezit rozmnožování monster oficiálními reprezentacemi jejich existence“ (ibid.: 12).

Přijetí kvazi-objektů jako sociálně-ontologické kategorie předpokládá uznání jejich schopnosti spojovat nebo rozdělovat aktéry, vytvářet a rozpouštět jejich sítě, určovat jejich prostorovou a časovou dimenzi. Moderní myšlení dokázalo očišťováním rozdělit skutečnost na minulé, současné a budoucí a na přírodní a kulturní. Nemoderní myšlení se namísto očišťování zakládá na praxi *překladu* (*translation*) a *prostřednictví* (*mediation*) a do středu staví kvaziobjekty. Latour obrací logiku Kantovy Kopernikánské revoluce, která do středu postavila subjekt, a nahrazuje ji společností, od kterého se lidé i věci odvozují.

Společenství tvoří kvazi-objekty a prostředníci, kteří už nejsou jen pasivní vodiče energie mezi přírodou a člověkem, ale jsou aktivní účastníci dějin „nadaní schopností překládat, redefinovat, přesunout i zradit to, co přenáší“ (ibid.: 81). Esence nespočívá v objektu nebo subjektu, ale v tom, co je pojí – *práce zprostředkování (the work of mediation)*. Základní jednotkou Latouroy sociální ontologie jsou sítě utvářené společenstvími kvazi-subjektů a kvazi-objektů, lidí s různorodými aktanty. Nemůžeme však hovořit o jednotlivých aktérech izolovaně, ale ani o sítích bez aktérů – jedná se o sítě-aktéry, které nelze redukovat na úroveň jazyka, diskurzu a reprezentací ani na fyzikální nebo chemické vztahy. Výsledkem Latouroy „kopernikánské kontrarevoluce“ je, že už není možné oddělit vědu, technologie a věci od společnosti, politiky a jazyka.

Nastolením symetrie se zbavujeme možnosti uvažovat nejen v intencích duality příroda versus kultura, kterou Latour nazývá jako *vnitřní Velké Rozdělení*, ale také v pojmech my versus oni (*vnější Velké Rozdělení*). Západ, který se definoval jako moderní na základě falešných představ, se proto nemůže vymezovat vůči premodernímu Jihu nebo Východu. Ve světle symetrie se rozpadá pojem přírody, ale také pojem kultury a splývají v jedno – v *přírodu-kulturu (nature-culture)*, kterou lze zkoumat jedině jako síť lidských a nelidských entit. Všechna společenství se rovnocenně podílejí na ustavování přírod i kultur bez ohledu na to, jestli se považují za západní a moderní nebo ne.

2.2 Přeuspořádání sociálna

Bruno Latour vychází z kritiky základního konceptu společenských věd – pojmu sociálna, který podle něj neproblematicky předpokládá předem uspořádané nebo složené (*assambled sui generis*) entity označené za „sociální“. Přijetí optiky sítí-aktérů, která odvozuje poznání od zkoumání vzájemných vztahů kvazi-objektů, komplikuje jednoduché pojmání sféry sociálna. Společenské vědce si zveze, aby zkoumali a rozebírali doménu sociálních vztahů a přicházeli se specifickými vysvětleními jevů, které se v jejich rámci vyskytují. Nabízí kvalitativní porozumění určitých jevů nebo je po vzoru přírodních věd kvantifikují a vysvětlují vztahy korelace nebo determinace zkoumaných proměnných. „Společenské vědy rozšířily svou definici společnosti stejně účinně jako firmy nabízí telefonní a elektrické připojení“ (Latour 2005: 4). Vědy o společenských vztazích si předmět svého zájmu musí hájit před argumenty, které existenci sociální sféry popírají (M. Thatcher: „Nic takového jako společnost neexistuje“) a soustavně čelit nařčením z neexaktnosti a tmářství. Společenské vědy bývají

první na seznamu, když je potřeba uspořít peníze v rozpočtech a často bývají vnímané jako postradatelné na rozdíl od tzv. tvrdých přírodních věd nebo ekonomicky produktivních oborů navázaných na výrobní sféru.

Nedostatečná definice a problematizace hlavního předmětu společenských věd má za důsledek prohlubování příkopu mezi jednotlivými disciplínami a přístupy, a co víc jejich vzájemné soupeření a nepochopení. Aby pojem sociálna odpovídal realitě současného světa, do kterého se stále větší razancí vstupují různí ne-lidští aktéři, musí se jeho definice zásadním způsobem rozšířit a zaměřit na popis nově vznikajících vztahů a uspořádání. Latour proto popírá výjimečnost sociálna jako specifické domény nebo oblasti, ale chápe je jako „zvláštní pohyb opětovného sdružování (re-association) nebo přeuspořádání (reassembly).“ (ibid.: 7)

Můžeme si vzít za příklad skupinu aktivistů a aktivistek, kteří spravují autonomní sociální centrum Klinika, ale stejně tak bychom mohli hovořit o českém národě, taxikářích nebo o melanéských domorodcích uctívajících Cargo kult. Žádná skupina neexistuje sama od sebe, ale je výsledkem soustavného úsilí a práce aktérů na jejím uspořádání. Udržení skupinové existence vyžaduje pracné obhajování, formulování a zavádění pravidel a vymezování a srovnávání s ostatními skupinami. Práci odvádějí hlavně mluvčí a organizátoři kolektivů, kteří se snaží sjednocovat protikladné hlasy a utvářet společnou identitu. Aktéři vytyčují hranice svého společenství vymezováním proti-ostatním společenstvím a snaží se je upevnit a ustálit jako konečné zaváděním zákonů a tradic, odkazováním k historii nebo přirozenosti. Fungování skupin je do značné míry arbitrární, hranice jsou křehké a proměnlivé, což vylučuje možnost ostenzivní definice kolektivu (Latour 2005: 30-35).

Pevnost, odolnost a trvanlivost společenství je závislá na nástrojích nebo materiálních prostředcích nesociální povahy. Kolektiv Kliniky by svou existenci pravděpodobně neuhájil bez budovy, stejně jako by český národ jen stěží přežíval bez materiální infrastruktury a prostoru, s nímž je historicky svázaný. Jiné aktivistické kolektivy, které používají například jen materiální infrastrukturu internetu o občas se schází při demonstracích na náměstích, jsou méně trvalé a mají menší dosah než skupiny, které svou existenci materiálně upevňují např. obsazováním budov a budováním rozsáhlejších hmotných a prostorových struktur. Trvalá existence tak masivního a dominantního společenství aktérů, jako je stát, je z hlediska ANT umožněná obrovskou materiální infrastrukturou, která zajišťuje pevnost vazeb mezi jednotlivými aktéry.

Pro pochopení koncepce sítí-aktérů je zásadní rozlišení mezi *zprostředkovateli*

(*intermediaries*) a *prostředníky* (*mediators*). První entity plní funkci pasivních nositelů významu, který nijak nedeformují: „definování jejich vstupů dostačuje k definování výstupů“ (ibid.: 39). Zásadními prvky sítí jsou prostředníci, kteří „transformují, překládají, zkreslují a upravují významy a prvky, které mají nést“. Budova na Jeseniově ulici může být v jeden moment zprostředkovatelem, když neproblematicky plní svou funkci plicní kliniky a výstupy jejího fungování jsou v zásadě předvídatelné. Snadno se může stát aktivním prostředníkem ve zcela nových vztazích, ve kterých vyvolává nepředpokládané důsledky. Dříve nezajímavá budova se může stát významy nabitým a rozporným aktérem, okolo kterého se formuje nové společenství. Klinika je pro anarchisty a anarchistky tím, čím je totem pro domorodé kmeny – je zhmotněným symbolem totožnosti a celku společenství. Nelze však říct, že by byla Klinika pouhým důsledkem už dříve ustavené kolektivity, ale je naopak důležitým účastníkem formování vztahů, v jejichž středu se nachází. Jednota společenství je díky budově viditelná a hmatatelná, bez ní by se postupem času rozpadla.

Aktér nemůže být vnímán jako nezávislé jednající individuum, ale podstata jeho aktérství spočívá v tom, že je součástí sítě vztahů s ostatními. Na rozdíl od standardních definic, jednání aktéra není plně intencionální a je vždy vztažené k ostatním různorodým entitám – akce je spíše událost nebo uzlový bod. Aktér není nikdy sám a jednání je vždy kolektivní a rozptýlené, což vyvolává nejistotu v tom, kdo v danou chvíli jedná. Uvnitř sítí-aktérů není možné vystopovat jednoznačné kauzální vztahy a motivace k jednání, protože se aktéři soustavně podílí na formování i rozkladu společenství. Základním atributem aktérství je, že musí zanechávat prokazatelnou, viditelnou stopu a vyvolávat změny v ostatních aktérech. Pojem aktant vypůjčený z literární teorie se užívá pro označení aktérů, kteří v rámci ANT nemají určitou figurální reprezentaci nebo tvar (*figuration*), protože referuje spíše k funkci než k obsahu aktérství. Běžný pojem „aktér“ je zatížen ideo-, techno- nebo biomorfismem – může se jednat o instituci, člověka nebo stroj, což ale pro teorii sítí-aktérů není podstatné. Aktant v literární teorii označuje libovolnou entitu, která má vliv na vývoj příběhu a plní funkci strukturálního prvku – může se jednat o kouzelný proutek nebo fiktivní postavu, která posunuje děj. Aktérem je každý účastník dění, který působí změnu ve směřování ostatních entit v síti vztahů, ale nemusí mít jasnou figurální formu a není nutně ani původcem nebo příčinou dané akce.

Pojem sociální „neoznačuje oblast reality nebo nějaký určitý předmět, ale spíše pojmenovává pohyb, přesun, proměnu, překlad, zápis. Je to spojení mezi entitami, které nejsou žádným

způsobem uznatelné jako sociální v běžném smyslu slova, kromě krátké chvíle, kdy jsou seskupené dohromady. Pomocí metafory supermarketu nemůžeme jako „sociální“ nazývat žádnou konkrétní polici nebo regál, ale mnohonásobné modifikace uspořádání všeho zboží v celém místě – včetně obalů, cenovek, etiket – protože tyto minutové posuny odhalují pozorovateli, které nové kombinace poznává a kterým směrem se vydá (což bude později definováno jako „sít“). Tedy, sociální pro ANT pojmenovává druh momentálního spojení, které je charakterizované způsobem, jakým se to shromažďuje do nových tvarů“ (ibid.: 65). Samotné sociální vazby jsou tedy v podstatě velmi křehké, chaotické a krátkodobé interakce aktérů. Trvalé a pevné vazby nemohou být sociální povahy, ale naopak vycházejí z věci materiální povahy, které „propůjčují svou ‚ocelovou‘ kvalitu nebohé ‚společnosti‘...“ (ibid.: 68).

Aktér může dané dění umožnit, dovolit, motivovat, podpořit, ovlivnit, blokovat; ANT však neznamená, že objekty dělají věci „namísto“ lidských aktérů – ukazuje, že žádná sociální věda se nemůže obejít bez toho, aby se do hloubky zabývala tím, kdo a co se účastní akce bez vyloučení ne-lidských objektů. ANT neurčuje oblast reality, jen poukazuje na to, čím by se měli analytici zabývat při vysvětlování trvalosti a rozsahu jakékoliv interakce. V symetrickém uvažování nejde o nastolení rovnosti mezi lidskými a ne-lidskými bytostmi, ale „jednoduše to znamená nenastolovat apriorní falešnou asymetrii mezi lidským intencionálním jednáním a materiálním světem kauzálních vztahů“ (ibid.: 76).

Aktéra tedy můžeme chápat jako sílu existující v rámci sítě vztahů s ostatními spíše než jako statický objekt existující o sobě. Poznatelná existence entity je podle Latourovy koncepce podmíněná vztahem k ostatním prvkům struktury a „prací“, kterou v ní odvádí. Poznání skutečnosti je tedy vždy neúplné, protože se nám entity ukazují jen v podobě stop, které zanechávají v ostatních aktérech, ale ne jako objekty o sobě. Svět chápe jako strukturu jejich proměnlivých a nestálých vztahů a každá interakce je zároveň akcí interpretace. Jednoznačnou odpověď na otázku, co je za stopami, které aktéři zanechávají, Latour nenabízí: „Je aktant esence, nebo vztah? To nemůžeme říct bez pokusu. Esence se mohou vztahovat k mnoha spojencům, a vztahy zase k mnoha esencím, aby tak zabránily svému smetení“ (Latour v Harman 2014: 42). Jeho metafyzickou koncepci bychom mohli nazvat jako pragmatickou, navazující na tradici Johna Deweyho (ontologie událostí), Williama Jamese nebo na pragmatický realismus Hilary Putnama. Důležitá je souvztažnost teorie k empiricickému výzkumu, ale pragmatismus odkazuje spíše k objektům (*pragmata*) než k praxi a zaobírá se

jejich vztahem k lidskému vědomí. ANT stojí v opozici vůči takzvanému naivnímu realismu i marxistickému materialismu, podle kterých je bytí ve své podstatě popsitelné a epistemicky modelovatelné. Znalost skutečnosti je v rámci ANT vždy omezená a nikdy není absolutní – nikdy ji nemůžeme mít, ale můžeme se o ni pouze soustavně snažit. Každé uvažování musí počítat se značnou mírou ignorance a nemožností založit budoucí projekt na neměnném poznání světa.

Latour bývá někdy označován za konstruktivistu, čemuž nasvědčují jím užívané pojmy z literární teorie, ale jeho ontologická pozice daleko více odpovídá určité formě (pragmatického) realismu s velkým důrazem na relace. Síť-aktér není redukovatelná na jednotlivé aktéry, ani na síť samotnou, ale je výsledkem neustálé činnosti „sítování“ aktérů, kteří tak spojují různé elementy. Existují tedy jen aktéři uvnitř sítí a čím méně vztahů s ostatními entitami mají, tím méně existují. Ontologický status entit je podmíněný vztahem k vnějším prvkům, vazby uvnitř sítí ustalují existenci prvků. Vědci, kteří vazby poznávají a překládají do jazyka, tak přidávají prvky do společnosti, mobilizují a stabilizují entity. Objekt může být současně věcí i procesem, který proudí skrze reference, překlady ostatních aktérů.

Latourův inovativní přínos v uvažování o sociální ontologii spočívá v kritice modernity a s ní souvisejícím rozdělením světa na sféru hodnot (lidské arbitrární projekce a konstrukce) a faktů (přírodních zákonitostí). Zaměřením na objekt boří zeď mezi interpretativním rozuměním prvním a exaktním objektivním vysvětlením druhého. Dichotomii subjektu a objektu překonává zavedením konceptu sítí-aktérů, ve kterých se sdružují aktéři a aktanti – tedy veškeré entity bez ohledu na to, jestli jsou fiktivní, materiální nebo sociální povahy, které něco „dělají“, jinými slovy působí pozorovatelnou změnu v ostatních entitách. Pokud působí na jiné aktéry, tak jsou stejně reální jednorožci, pohoří, neutrina i vědci, kteří se liší pouze v síle jejich vlivu v sítích, v kterých se nachází. Latour převrací samotnou referenční praxi v objekty, které je možné empiricky zkoumat – znaky jsou abstrahovány od věcí, ke kterým se odkazují a jsou chápány jako konkrétní věci o sobě, a ne jako pouhé nosiče reprezentací. Reference pak krouží mezi jednotlivými mediátory vztahů, kteří je mezi sebou navzájem překládají. Koncepty samotné jsou zaměnitelné s objekty, ke kterým odkazují a stávají se uzly v sítích reprezentací. Tyto sítě nejsou oddělitelné od skutečných sítí kauzálních vztahů, které mají reprezentovat.

2.3 Přeuspořádání politična

Prvním důležitým aspektem pro rekonstrukci Latourova politického uvažování je právě způsob, jakým začleňuje nelidské entity do sféry politična, která je jinak vnímaná primárně jako sféra mezilidských vztahů. Chápe je jako stabilizační a mediační prvky, které umožňují existenci jakéhokoli trvalého společenského řádu. Pokud chceme zkoumat struktury dominance, pak nemůžeme z analýzy vynechat ne-lidské aktéry (viz Harman 2014: 23). Společenství existující bez ne-lidských mediátorů, nástrojů a předmětů, nalézá Latour u primátů, které vytváří velmi nestálé sociální vztahy a hierarchie (viz Latour 1987). Vzpomeňme Hobbesovu idealizovanou fikci přirozeného stavu, v kterém je „člověk člověku vlkem“, vládne chaos a neexistují žádná pravidla organizace společnosti. Společenská smlouva ani suverén zajišťující řád se podle Latoura nemohou zrodit pouze na základě jazyka, odkazu k metafyzické entitě Boha ani z podstaty samotného Bytí. Politika se rodí ze společenství a vzájemných vztahů lidí, věcí a entit, které dohromady tvoří předitivo společenství. Stabilitu a trvanlivost struktur a mocenských hierarchií zajišťují spíše než samotní lidé, ne-lidští a materiální aktéři – obrazně řečeno, bez řetězů a okovů by neexistovalo otroctví a industriální kapitalisté by nemohli vykořisťovat pracující bez vlastnictví výrobních prostředků. Veškeré vztahy jsou zprostředkované různorodými aktéry, úroveň mediace se u různých společenství liší.

Rozšířená definice sociálna, která komplikuje možnost vymezení „nás“ proti „nim“, ať už se jedná o předmoderní nezápadní kultury nebo ne-lidské objekty, má dalekosáhlé důsledky pro politické uvažování. ANT se však vzpírá jakékoliv přímočaré aplikaci například v teorii demokracie a je z ní obtížné extrahovat pozitivní nebo normativní obsah. Jedná se totiž primárně o „negativní nástroj“ (Latour 2005: 141), který nám ukazuje spíše, jak se k světu vztahovat nemáme, abychom nechali promlouvat věci dosud mlčící. Latour představuje spíše deskriptivní metodu, která si neklade preskriptivní nároky, ale spíše proměňuje náš způsob myšlení a jeho výstupy, kterých bychom bez ní nedosáhli. Výstupem teorie sítí-aktérů mají být kvalitní a detailní popisy zahrnující relevantní aktéry, kteří mají praktický a prokazatelný dopad na zkoumaný problém, ale ne vysvětlení kontextu nebo významů.

V závěru knihy *Nikdy jsme nebyli moderní* klade Latour za hlavní politický cíl formulaci nové ne-moderní ústavy, která včlení entity systematicky vylučované moderní ústavou. „Bylo nezbytné přizpůsobit strukturu našich společenství od shora dolů, aby dokázala pojmout občany v osmnáctém a dělníky v devatenáctém století. Měli bychom se proměnit stejně

důkladně, abychom vytvořili prostor pro ne-lidi vytvořené vědou a technologií“ (Latour 1993: 136). Příroda a společnost nejsou dva opačné póly, ale výsledky kolektivní práce aktérů, kteří tvoří přírodu-kulturu. Nová ústava by proto měla zaručovat, že tato činnost bude viditelná a uznaná, ne popíraná jak tomu bylo v moderní ústavě. Měla by rovněž znemožnit objektivizaci přírody a současně subjektivizaci společnosti, protože vedou k nepřijatelnému rozdělení těchto dvou sfér. Třetí pravidlo by mělo garantovat nezávislost tvorby hybridů na homogenním plynutí času: kategorie jako epistemologický obrat, revoluce, archaismus nebo modernita pro tato společenství nemohou platit. Poslední a nejdůležitější záruka ne-moderní ústavy říká, že by rozšiřování hybridů mělo podléhat demokratické kontrole a společenskému souhlasu. Výsledkem by mělo být zpomalení, zmírnění a zviditelnění jejich tvorby, která podle moderní ústavy probíhá v utajení (Latour 1993: 140-142).

Podle moderní ústavy vědci reprezentují sféru přírodních faktů a nezávisle na nich suverén reprezentuje lid v politické sféře. To přináší pochybnost, jestli jejich reprezentace nezrazuje svůj předmět, jestliže vědci nezkreslují realitu svou subjektivitou a jestli vladař neprosazuje své zájmy namísto zájmu občanů. Ústředním tématem politické teorie vycházející z ANT je tedy problém reprezentace, tedy slučování mnohosti v jedno a vymáhání poslušnosti mnoha jednomu. Rozlišuje mezi „uspořádáním politického těla“ (*assembling the body politic*) a „uspořádáním společenství“ (*assembling the collective*), které by neměly být směřovány. Idea politického těla vychází z Hobbesovy představy lidu chápaného jako jednoho celku připodobněného k lidskému tělu, který byl zamýšlený jako „virtuální, totální a vždy přítomný“ (Latour 2005: 162). Politické společenství chápe jako produkt „neustálého kruhového pohybu“ (ibid.), který neustále hrozí rozpadem. Spolu s Walterem Lippmanem Latour nazývá lid „fantomovou veřejností“, která existuje pouze jako chatrný mýtus a iluze, nikdy však jako reálná substance za politickým jednáním. „Demokratický ideál nikdy nedefinoval funkci veřejnosti. Zacházel s ní jako s nedospělým stínovým vykonavatelem všech věcí. Zmatek je hluboce zakořeněný v mystické představě společnosti“ (Lippman v Latour 2005: 163) Politické tělo se ustavuje pomocí politického jednání, které je pouze jedním z množství praktik spojujících kolektiv.

Bruno Latour navrhuje vytvoření *Parlamentu Věcí*, ve kterém najdou obě nově sjednocené sféry své zastoupení. Na příkladu kvazi-objektu ozónové díry ukazuje, že by se měli v ne-moderním shromáždění sejít vědci, kteří rozumí atmosféře a mohou za ni hovořit, spolu se zástupci firmy Monsanto, jejími zaměstnanci, meteorology polárních oblastí.

„[N]echme přesto druhé hovořit jménem Státu; co na tom sejde, dokud všichni hovoří o jedné věci, o kvazi-objektu, který společně vytvořili, o objektu-diskurzupřírodě-společnosti, jehož nové vlastnosti nás ohromily, a jeho sítě sahají od mojí ledničky až po Antarktidu cestou přes chemii, práci, Stát, ekonomii a satelity. Změti a sítě, které neměly žádné místo dnes mají celé místo pro sebe. Ony jsou tím, co má být reprezentováno, okolo nich se nadále shromažďuje Parlament Věcí“ (ibid.: 144).

Politický realismus z hlediska teorie sítí-aktérů je podle triviální definice zaměřený na konkrétní věci a předměty: „Mohli bychom být navzájem spíš propojeni našimi obavami a důvody k nim nebo problémy, které nás zajímají, než jakýmikoliv soubory hodnot, názorů, postojů nebo principů“ (Latour 2005: 4). Každá věc nebo problém (klimatická změna, nezaměstnanost, automatizace výroby apod.) okolo sebe utváří shromáždění zainteresovaných aktérů a vyvolává v nich emoce, souhlas i neshodu.

V knize *Politika přírody: Jak přivést vědy k demokracii* (*Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*, 2004) Latour představuje ucelenější politicko-filozofickou koncepci, která by měla začlenit lidské i ne-lidské aktéry do demokratického uspořádání. Východiskem jeho politické ekologie je uznání nemožnosti poznat, jak jsou ve skutečnosti sítě-aktéři upředeny, jak v nich který aktér nebo aktant působí. Každé jednání proto musí mít nutně nepředpokládané důsledky ve struktuře sil a vztahů, takže s sebou apriorně nese nejistotu a riziko. Politická ekologie se proto nemá marně pokoušet vytvářet „objekty bez rizika“ (Latour 2004: 25), jak navrhuje Ulrich Beck, ale musí počítat s touto imanentní nejistotou, narušitelností a křehkostí ustavených struktur. Jestliže pro raného Latoura představovaly ne-lidské entity stabilizační prvky společenských struktur, tak v jeho politické ekologii znamenají spíše jejich ohrožení. Ovšem to, jak budou ve skutečnosti a dlouhé časové perspektivě působit zůstává pro člověka skryté.

Ve třetí kapitole *Politiky přírody* navrhuje Latour ustavení „nemoderního“ dvoukomorového systému, který by zahrnul přírodu i kulturu a spojil by vědu s politikou. Podle Latoura je klíčové překonání moderního Hobbesova rozdělení světa podle kategorií faktů a hodnot, které je třeba nahradit vnímáním událostí. Ne-lidské objekty se při nich vynořují zpravidla překvapivě, mají nepředvídané a nejasné vazby k ostatním aktérům, které tak mohou destabilizovat. Příroda nesmí být vnímána jako něco vnějšího, tedy sféru faktů, ale také ne jako něco, co tvoří harmonickou jednotu. Namísto faktů a hodnot Latour pracuje s

kategoriemi „*moc vzít v úvahu*“ (power to take into account“) a „*moc uspořádat podle pořadí*“ (power to arrange in rank order) (Latour 2004: 111). První náleží především vědě, která soustavně uchopuje nové entity a začleňuje je tak do kolektivů. Na poznání vlastností spojitostí mezi lidmi a ne-lidmi je pak možné zakládat naše morální rozhodování a jednání. Moc uspořádat nám umožňuje politicky hodnotit a hierarchizovat entity aspirující na zařazení do společenství podle toho, jak jsou kompatibilní s už existujícími vztahy. Přijetí pak mají být ti kandidáti, kteří ustavené instituce neohrožují. Latour klade důraz na bytostnou *komplikovanost (perplexity)* světa a z toho plynoucí omezenost vědeckého poznání. Přijetí i vyloučení entit z kolektivu jsou vratné procesy, které je rozčleňují na ty, které se jsou kompatibilní a které ne. To vylučuje moderní gradualistické pojetí vývoje, během kterého dochází k očišťování přírody a kultury ve prospěch člověka. Nejde totiž o proces emancipace od přírody, ale spíše o budování pevnějších vazeb s nelidskými společníky, se kterými sdílíme svět.

Graham Harman poměřuje Latourovo myšlení na ose mezi *politikou Pravdy* a *politikou Síly* (Harman 2014: 2-6). První se zakládá na přesvědčení, že má určitá skupina (avantgarda, filozofové nebo dělnická třída) exkluzivní přístup k pravdě, na základě které je možné uspořádat celou společnost. Politika Síly je ztotožněná s realismem Thomase Hobbesa nebo Carla Schmitta, podle kterých je politika především zápasem o moc. Síť-aktéři nemají žádnou centrální autoritu, nejsou reprezentovány Leviathanem, můžeme si se spíše představit jako společenství malých navzájem závislých suverénů nebo sil, které se soustavně poměřují. Entity jsou si ontologicky rovné, ale mají odlišnou sílu a vliv na ostatní aktéry. Latourovu politickou pozici Harman shrnuje následovně: „[J]e to liberálně uvažující hobbesevec, který začleňuje neživé entity do politické sféry“ (ibid.: 5) Snaží se modernistické dilema mezi Pravdou a Mocí překonat zdůrazněním Objektu. Tuto koncepci často nazývá jako *Dingpolitik*, tedy politiku zaměřenou na věc v opozici proti *Realpolitik*, která má ve svém středu člověka (Latour v Latour, Weibel: 2005). Politika neexistuje sama o sobě, ale vyvěrá ze samotných věcí, které se stávají předmětem zájmu nebo sporu. Vyzývá k vytváření nových způsobů organizace a shromažďování, které Latour zaštiťuje již zmíněným pojmem fantomové veřejnosti.

Jeho politické úvahy se tak v raných dílech jako *Nikdy jsme nebyli moderní* prolínají s ontologií takovým způsobem, že je téměř nemožné od sebe navzájem rozlišit. Podle Harmana tak dochází k „ontologizaci politiky“, při které se pojem demokracie používá jako metaforické

vyjádření ontologické rovnosti entit. Pokud o politice uvažujeme na takto obecné úrovni, pak může být politické v podstatě cokoliv, ale zároveň také vůbec nic. V Latourově velmi široce pojatém ontologickém systému se ztrácí odlišnost jednotlivých úrovní reality, politické se mísí s vědeckým, kulturní s přírodním, což působí jako dvousečná zbraň – na jednu stranu nás osvobozuje od moderních kategorií, ale na druhou stranu přicházíme o schopnost vnímat svébytnost některých praktik.

Ve své zatím poslední knize *An Inquiry into Modes of Existence* (2013) Latour zásadním způsobem přehodnocuje svou koncepci ploché ontologie a realitu rozčleňuje do patnácti specifických modů existence. Hlavní tři mody tvoří sféry práva, náboženství a politiky, z nichž každá se řídí pravidly, která nejsou převoditelná na ostatní. Dále hovoří o modech reprodukce, reference, návyku, organizace, vazby, fikce nebo morálky. Kompatibilitu s ANT zachovává tím, že pro sítě-aktéry vyhrazuje samostatný modus existence. Rozbor obratu v Latourově uvažování a ontologické kategorie modu existence by vydala na samostatnou kapitolu, zůstaneme proto u zhodnocení role politiky podle nových teoretických východisek. Hlavní posun spočívá v tom, že se Latour odpoutává od ontologického egalitarismu teorie sítí-aktérů, který ústil ve zmíněné přehnané ontologické založení politiky. Tu začíná vnímat jako specifický způsob přístupu k věcem, který vyžaduje zvláštní kritéria pravdivosti. Na vědu, náboženství nebo politiku nemohou být kladeny stejné nároky na pravdivost jejich tvrzení. Součástí modernity je snaha racionalizovat politiku, postavit ji na pravdivých tvrzeních a vyčistit ji od nedorozumění. Latour však chápe politiku jako kruhový proces ověřování pravdivosti podle vlastních kritérií, který soustavně selhává a začíná znova. Do tohoto bolestivého procesu se zapojuje celý kolektiv (Harman 2014: 96-98).

2.4 Zhodnocení teorie Bruno Latoura

V běžném „nelatourovském“ pojetí bývá pojem aktérství vyhrazeno pro člověka, případně pro další tvory obdařené vědomím schopným reflexe vlastního jednání. Bruno Latour se od tohoto přístupu oprošťuje a upozorňuje na to, že žádné takové jednání neprobíhá bez toho, aniž by bylo zprostředkováno dalšími entitami, které s lidmi vstupují do interakcí, jejich jednání ovlivňují a podmiňují. Pragmaticko-realistická sociální ontologie bere v úvahu pouze ty entity, které ve vztazích něco dělají, působí nějakou změnu v jednání ostatních aktérů, se kterými utváří síť. Jediná možná existence jakékoliv entity je proto existence v aktivním vztahu k ostatním. Moderní uvažování klade rozumu omezení daná kognitivními schopnostmi

člověka nebo hranicemi jazyka. Mezi Latourovými uvažováními je jeho definice aktérství, která také ohraničuje rozsah skutečnosti. Toto Latour explicitně potvrzuje v knize *Pasterizace Francie* (*The Pasteurization of France*, 1988: 80), kde tvrdí, že mikrobi neexistovaly před tím, než je vědci objevili. Substanci zaměňuje za akci – mikrob je skutečný jen tehdy, když nějak působí na vědce, který jej konceptualizuje.

Latour se tímto filozofickým gestem dostává do osidel antropomorfismu. Pojem aktérství je z tohoto hlediska projekcí představy o jednání nebo působení změny, kterou projektujeme do světa ne-lidských entit, které však těmto konceptům nemusí nutně odpovídat. Snaží se uhájit ontologickou rovnost entit, které metaforicky nazývá jako aktanty, a to i za cenu referenčního zmatení. Na problematičnost snahy přiřadit veškeré entity a vztahy do jediného referenčního proudu upozorňuje Ray Brassier:

„Navzdory jeho vlastním námitkám se stejně jako všichni ostatní postmodernisté Latour zbavuje filozofického závazku vysvětlovat, co je význam a jaký má vztah k věcem, které nejsou významy, a tím všechno redukuje na významy, čímž se rozdíl mezi „slovy“ a „věcmi“ stává pouhým funkčním rozlišením zahrnutým pod koncept „aktant“ - to znamená, že je pouze nominální rozdíl obsažený v metafyzické funkci připsán pod metaforu „aktant“. Takže podle Latoura zahrnuje všechno od vodních elektráren po zoubkové víly, takže každá možná diference mezi elektrárnami a vílami – tj. rozdíly mezi mechanismy, skrze které ovlivňují a jsou ovlivňovány ostatními entitami, bez ohledu na to, jestli jsou tyto mechanismy v tu chvíli představitelné nebo ne – by měly být neproblematicky představovány touto jedinou konceptuální metaforou“ (Brassier v Bryant, Srnicek a Harman 2011: 53).

Latourovi jde v první řadě o to metodologicky pojmout vědu jako doménu objektů: její teorie, paradigmaty, koncepty chápe jako objekty, které se nachází ve vztazích k objektům jako jsou přístroje, fyzikální částice atp.. Peter Wolfendale (2014) upozorňuje, že tím tím dochází k zamlžení vztahu mezi explanací a reprezentací, který je zašifrovaný v ontologii. Podle Latoura reference cirkulují mezi jednotlivými aktéry a mediátory, kteří mezi sebou navzájem překládají. Během tohoto procesu vznikají nové entity, znaky přestávají být pouhými nositeli reprezentací a abstrakcí; ontologický rozdíl mezi řetězci referencí a kauzálními řetězci se stírá.

Důsledkem Latourových metod je to, že se veškeré intuitivně používané koncepty

rozpadají, včetně pojmu politického společenství nebo politického aktérství. Pokud se každá entita může stát aktérem nebo aktantem a jejich vzájemné vztahy jsou redukovány na *zkoušky síly (trial of strenght)*, je velmi obtížné na této ontologii založit jakoukoliv koncepci politického jednání. Latour svou metodou konceptuálně dekonstruuje společenské vědy, ale vzhledem k politické teorii nenabízí uspokojivou náhradu.

3. Spekulativní realismus

Věci o sobě? Ale mají se dobře, díky za optání. A jak se máš ty? Stěžuješ si na věci, které ještě nebyly poctěny tvým pohledem? Cítíš snad, že jim chybí osvětlení tvým vědomím? Ale když jsi dnes ráno zmeškal cválající svobodu zeber v savaně, tak je to špatně pro tebe; zebry nebudou litovat, že jsi tam nebyl, stejně bys je ochočil, zabil, fotografoval nebo studoval. Věcem o sobě nic neschází, stejně jako Africe nescházeli běloši před jejich příjezdem.

Bruno Latour, *The Pasteurization of France*, 1988, s. 193.

V úvodní části práce jsme si představili první východisko z ontologického antropocentrismu, které Bruno Latour nachází v teorii sítí-aktérů a ploché ontologii. Přistupuje ke kritice moderní myšlenkové tradice z pragmaticko-realistické pozice a rozvíjí ji do té míry, dokud slouží dalším účelům v antropologii, sociologii vědy a technologie. Jeho ontologickou koncepci proto musíme rekonstruovat z textů věnovaných rozmanitým předmětům jeho zájmu. Sám ji považuje spíše za metodu nebo určitou optiku určenou k chápání konkrétních empirických fenoménů. Ucelený metafyzický systém, ve kterém by odpovídal na otázku po ontologickém postavení objektu, u něj však nenalzáme.

V této kapitole se budu věnovat diskurzu současné filozofie, který bývá nejčastěji nazýván jako spekulativní realismus. Ten v mnohém navazuje na Bruna Latoura, ale zároveň představuje kritiku teorie sítí-aktérů a přináší vlastní reformulaci vztahu objektu a subjektu. Pod koncept spekulativního realismu můžeme zahrnout množství autorů (bohužel jen velmi málo autorek), mezi kterými probíhá živá filozofická debata. Nejedná se o jednolitý nebo jakkoliv dogmatický filozofický směr, je naopak otevřený různým inspiračním zdrojům a novým interpretacím. Spekulativní realismus si proto získal oblibu v prostředí současného výtvarného umění, které jeho témat a konceptů začalo využívat k teoretickému rámování výstav a instalací.

Společným prvkem, který nacházíme snad u všech teoretiků řazených do diskurzu spekulativního realismu, je kritika takzvaného korelacionismu. Tento pojem nejpřesněji definoval Quentin Meillasoux ve své knize *Après la finitude (After Finitude)*, kde pokládá základy svébytnému filozofickému systému, jehož cílem má být únik z uzavřeného kruhu

korelace mezi myšlením a objektem³. Reaguje na skutečnost, že můžeme díky vědě a technice poznávat svět, který předcházela vzniku živých organizmů i člověka, a v souvislosti s klimatickým rozvratem nás vedou ke spekulacím o tom, jaký byl svět „bez člověka“ a jaký bude „po člověku“. Zachází v tom dál než Latour, když se pokouší teoretizovat vnější svět zcela oproštěně od subjektu a vnímání, což v rámci relační pragmaticko-realistické metafyziky není přípustné. Teorie sítí-aktérů nás vede k uvažování mimo rámec modernity a jejích dichotomií, kdežto Meillassoux předkládá teorii zcela za rámcem humanity. První se ptá, jak můžeme uvažovat bez pojmů přírody a společnosti, zatímco druhý se táže, jak můžeme uvažovat o světě mimo existenci myslícího subjektu a jak se vztahovat k objektům, jejichž existence se počítá v řádech miliard let (před i po existenci mysli).

Nyní je na místě se ptát, jestli je možná existence i za rámcem jakéhokoliv vztahu, a jestli bychom neměli vzít v úvahu i existenci entit, které nevstupují do vztahů a nekonstituují žádné sítě, které bychom mohli s Latourem popisovat. Hlavní, byť zjednodušenou tezi spekulativního realismu je, že poznání skutečnosti o sobě je možné i bez jakéhokoliv antropologicky daného omezení. Spekulativní realismus můžeme chápat jako pokus o oživení osvícenského projektu, podle kterého nabízí věda a filozofie cestu k poznání reality mimo hranice lidské konečnosti. Člověk a jeho racionalita je tak vnímaný spíše než střed všeho dění jako vedlejší produkt procesů, které jej přesahují.

Perspektivu, kterou zaujímá Meillassoux, můžeme nazvat jako post-humanistickou, protože staví člověka mimo střed řádu věcí. Člověka chápe jako jednu z věcí mezi ostatními entitami, které existují zcela nezávisle na jeho myšlení. Je potřeba zdůraznit, že nepracuje s anti-humanistickou představou vyhynulého života, ale argumentuje vyhynutím jako myslitelnou možností, kterou však korelacionismus v podstatě nepřipouští. Cílem filozofického projektu je konečné odmítnutí korelacionismu a takové argumentační založení ontologického realismu, aby bránil jakékoli formě dogmatismu a determinismu, který by mohl pramenit z poznání přírodních zákonitostí nebo postulátu boží existence. Kniha *After Finitude* vyšla ve francouzském originálu v roce 2006, anglický překlad vznikl o dva roky později a získal mimořádný ohlas ve filozofickém světě. Kritika korelacionismu, kterou představuje, se stala základem pro další autory a autorky řadící se do proudu nového realismu nebo materialismu.

---

3 Žádný objekt, jsoucno událost nebo zákon nemůže existovat bez toho, aniž by byl vždy předem vztažený (ve vztahu korelace) k subjektu nebo k myšlení. Symetricky s tím se jedná o tezi o reflexivitě myšlení, podle které nemůžeme myslet cokoliv bez toho, aniž bych si souběžně myslel, že si to myslím.

3.1 Je třeba zabít korelacionismus

Quentin Meillassoux vychází z kritiky rozdělení primárních a sekundárních kvalit objektu, které se v filozofii objevuje už u řeckých atomistů, a dále pak v dílech Galilea, Descarta i už zmíněného Roberta Boyla. Právě jeho student John Locke formuloval zřejmě nejlivnější definici vlastností objektů v knize *Esej o lidském chápání* (první vydání 1689, cit. 2012). Primární kvality jsou takové, které objekt nese nezávisle na pozorovateli: rozlehlost v prostoru, pohyb nebo stálost, pevnost a textura. Sekundární kvality v subjektu vyvolávají ideje chuti, vůně, barvy, které jsou způsobené interakcí primárních vlastností s percepčním ústrojím těla subjektu. Podle Descarta jsou primární kvality matematizovatelné, což je předpoklad, ke kterému se Meillassoux v závěru své knihy vrací a staví na něm vlastní koncepci. Výsledkem těchto úvah je nicméně rozdělení skutečnosti na svět „o sobě“, který bychom mohli poznat jedině, pokud bychom vystoupili z omezení vlastní subjektivity, a svět „pro nás“, který je výsledkem našeho vztahování ke světu. Subjekt z definice nemůže opustit sebe, a proto nejsou možné jakékoliv výpovědi o světě „o sobě“ bez toho, aby se stal světem „pro nás“.

Immanuel Kant na toto rozdělení na subjektivní a objektivní sféru reality odpovídá obratem k transcendentálnímu subjektu. Podle jeho koncepce nikdy nemůžeme mít přístup k subjektu a objektu odděleně, ale naopak vždy musíme uvažovat jen v rámci jejich vzájemného vztahu. Subjekt je nadán schopností vnímat objekt, který ale sám o sobě zůstává pouze myslitelný, ale v podstatě nepoznatelný. Veškeré poznání je omezené transcendentálními podmínkami zkušenosti, které tvoří prostor, čas (takzvané apriorní formy názoru) a dvanáct kategorií rozvažování. Kant je pro Meillassouxa strůjcem konce uvažování o substanti a příklonu k epistemologii, vědě o podmínkách a možnostech poznání. Filozofickou tradici zakládající ontologii na vztahu mezi subjektem a objektem nazývá jako výše zmíněný *korelacionismus*; ten představuje *epistémé* charakteristické pro moderní myšlení až do současnosti. Jeho výsledkem je dlouhotrvající „uzamčení“ v uvažování o jazyku a vědomí, které tvoří přístupové cesty k poznání světa. Nejlépe toto uzavření do „průhledné klece“ ilustruje kanonický citát z Wittgensteinova *Traktátu*: „Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa.“ Korelacionismus se pohybuje v myšlenkovém kruhu: „Vědomí a jeho jazyk sebe jistě přesahuje vzhledem ke světu, ale svět je jedině, pokud se k němu samo vědomí vztahuje. Vnější prostor je tudíž pouze prostor, kterému čelíme, je jen tím, co existuje jako korelát naší vlastní existence“ (ibid. 7).

Základní otázka, kterou si Meillassoux klade, zní: „Jak můžeme uchopit smysl vědeckých

tvrzení nesoucích výpověď o světě, který je postulovaný jako předcházející zrodu myšlení a dokonce života – tedy postulovaný jako předcházející každé podobě lidského vztahu ke světu“ (ibid.: 10)? Korelacionismus, který předpokládá vztah subjektu a objektu, aby mohl postulovat jakoukoliv existenci, se z principu neumí vypořádat s takzvanými *prapůvodními tvrzeními*, neboli *pratvrzeními* (*ancestral statements*), které vypovídají o událostech z dějin vesmíru, jako je zrod hvězd nebo planet, zcela přesahujících lidskou perspektivu. Tyto dávné události jsou odpoutané od svých manifestací a jejich poznání je zprostředkováno tvrzeními vědecké komunity, která skrze experimenty potvrzuje jejich intersubjektivní platnost a pravdivost. Postupuje proto proti proudu času od současnosti, kdy probíhá experiment, jehož výsledky projektuje do minulosti. Rozpor korelacionismu proto podle Meillasoux spočívá v tom, že bere vědou potvrzená pratvrzení projektovaná do minulost za objektivní, ale zároveň popírá existenci jejich referentu – protože subjekt jako takový v dané chvíli ještě neexistoval. „Jinými slovy, konzistentní korelacionistka by měla přestat být skromná a odvážit se otevřeně tvrdit, že může vědci nabídnout apriorní důkaz, že pozdější pratvrzení jsou iluzorní: korelacionistka ví, že to, co popisují se nikdy nemohlo stát tak, jak je popisováno“ (ibid.: 17). Korelacionismus v principu nemůže přijmout vědecké poznání o fyzikální minulosti světa předcházející zrodu člověka bez toho, aniž by upadl do kreacionismu. Existence objektů mimo čas, prostor i dosah vědeckého poznání je problém pro Kantův idealismus spočívající ve slučování transcendentálního s empirickým. Transcendentální subjekt je umístěn do středu světa objektů, ale je vždy konečný, a tudíž nikdy nemůže obsáhnout celek skutečnosti – je tedy sám jedním z objektů: „[T]ranscendentální je podmínkou znalosti těl, ale je nezbytné dodat, že tělo je také podmínkou pro samotný výskyt transcendentální“ (ibid.: 25). Existence subjektu je tedy časově a prostorově vázaná a podmíněná, což opět otevírá otázku po empirické znalosti časoprostoru, který jí předcházel.

Meillasoux se vymezuje vůči moderní definici ontologie, která v jeho parafrázi říká: „být znamená být korelát“ (ibid.: 28), a za hlavní úkol si klade poznání bytí, které není pouhým korelát myšlení, a tedy existuje o sobě nezávisle na subjektu. Tvrdí však, že samotná filozofie nemá dostatečné prostředky, aby mohla k objektu přistupovat, takže tak musí činit s pomocí empirických věd. Prvním předpokladem jeho koncepce je úplná kontingentnost reality, což znamená, že žádná entita neexistuje absolutně a bezpodmínečně. Tato podmínka má bránit úpadku do jakékoliv formy dogmatismu nebo ideologie, protože jim upírá možnost pevného ukotvení v principu nutnosti. Dalším zdrojem dogmatismu by mohla být zmíněná pratvrzení o světě před člověkem, je proto potřeba „odkrýt absolutní nutnost, která

neobnovuje žádnou formu absolutně nutné entity“ (ibid.: 33). Východiskem z této paradoxní situace je to, že budeme nazývat „spekulativní“ každou formu myšlení, která tvrdí, že je schopná přístupu k absolutnu, a každý způsob uvažování, který tvrdí, že má přístup k nějaké formě absolutního bytí, budeme nazývat ‘metafyzika’...“ (ibid.).

Kromě Kantova „slabého“ korelacionismu, který připouští existenci věci o sobě, se Meillassoux vymezuje vůči „silnému“ korelacionismu. Ten se snaží úplně popřít existenci nebo myslitelnost objektu za našimi reprezentacemi, do popředí staví samotnou korelaci a rozvíjí nějakou vitalistickou entitu. Příklady silného korelacionismu jsou Leibnizovy monády, Nietzscheho Vůle k moci nebo Hegelův Duch. Podle těchto koncepcí je bytí definováno jako vztah ke světu, je prostoupené subjektem definovaným jako Život, Vůle nebo Duch. Korelacionismus podle principu non-kontradikce nemůže postulovat věc o sobě, protože by byla protikladem faktického světa a my o ní nemůžeme mít žádnou pozitivní znalost. Toto uvažování nás proto zavádí na hranici naší bytostné konečnosti, která nám brání myslet cokoli zásadně jiného. Základní tezi silného korelacionismu Meillassoux shrnuje následovně: „je nemyslitelné, že nemyslitelné je nemožné“ (ibid.: 41).

Východiskem ze silného korelacionismu jsou mytologická nebo mystická vysvětlení skutečnosti, podle kterých byl svět stvořen Bohem z ničeho. Protože ale korelacionismus zakazuje veškerá iracionální vysvětlení nezaložená na faktech, tak se omezuje na definování hranic subjektu, jeho myšlení a jazyka (Heidegger a Wittgenstein). Důsledkem je nemožnost výpovědí univerzálně platných ve světě rozděleném do jednotlivých komunit a jejich jazykových her. Věc o sobě přesahuje subjektem vymezené hranice, a proto zůstává pro silný korelacionismus nemyslitelnou entitou. Sekularizovaný skeptický rozum se podle Meillassoux zbavil možnosti jakkoliv vypovídat o absolutnu, čímž uvolnil prostor pro mystiku a náboženství: „[Z]akazováním výpovědí rozumu o absolutnu se konec metafyziky proměnil v horší formu návratu náboženství“ (ibid.: 45). Moderní korelacionismus vedl sice k emancipaci od dogmatismu, ale zároveň umožnil vznik nových forem fanatismu, na které je možné odpovédět jedině obnoveným uvažováním univerzalizmu a absolutna.

Abychom mohli postulovat absolutno, tak musíme podle Meillassoux přijmout předpoklad, že jeho jedinou základní vlastností je úplná absence příčiny. Absolutno je tedy „schopné stát se jiným bez důvodu“ (ibid.: 53). Zcela tedy chybí jakékoliv zákony, které by ustavovaly trvalost bytí a chránily jej od zničení, vše vzniká a zaniká nahodile zcela nezávisle na subjektu. Každý fyzikální zákon je zničitelný v čase, čas může bezdůvodně zničit každou určitou realitu bez

ohledu na zákony (ibid.: 62). Meillasoux dokazuje absolutní nutnost ne-nutnosti všeho, potažmo kontingenci všeho. Absolutní kontingence znamená čistou možnost, která nemusí být nikdy uskutečněná. Všechno se podle něj může stát i nestát. Jediným absolutním principem skutečnosti je, že nic není nutné, vše může bezdůvodně vzniknout i zaniknout, vše je určeno zákony nesvázanou silou ničení, vzniku a trvalosti. Podle spekulativního materialismu může gravitace v každé chvíli přestat existovat; stejně tak bůh nebo úplně nová forma života, která neexistuje, se může z ničeho nic zrodit. Absolutno Meillassoux definuje jako „extrémní formu chaosu“, takzvaný *hyper-Chaos* (ibid.: 64), který na rozdíl od Boha může garantovat absolutnost vědeckého poznání a znalost *prapůvodna (ancestral)*. Hlavní ontologické předpoklady spekulativního realismu, které Meillassoux nazývá jako *princip facticity*:

1. Nutná entita je nemožná;

2. Kontingence entity je nezbytná. (ibid.: 67)

Z tohoto principu pak dovozuje následující „[J]e nezbytné, že něco je spíš, že nic není, protože je nutně kontingentní, že něco je spíš, že něco jiného. Nutnost kontingence entity ukládá nutnou existenci kontingentní entity“ (ibid.: 76). Meillassoux se tímto oprostuje od základního filozofického principu dostatečného důvodu, který nahrazuje ontologickým postulátem hyper-chaosu. Radikalizuje tak Humovu tezi, že mezi příčinou a následkem neexistuje nutný vztah – existence každého přírodního zákona je totiž podle principu „*nerozumu*“ (*unreason*) veskrze kontingentní.

V poslední kapitole se pak obrací ke Cantorově teorii množin a tvrdí, že není možné logicky pojmut veškeré možné výstupy vesmíru. Vesmír nemá konečný počet možných konfigurací a neexistuje nic jako celek všech konfigurací, protože podle Russellova paradoxu neexistuje množina všech množin, které nejsou členy sebou samých. Není myslitelná žádná jedna konečná množina všech možných scénářů. Přístup k absolutnu, které má uvedené vlastnosti, nám poskytuje pouze moderní věda, kterou si Meillassoux necení ani tak pro její jedinečnou schopnost neustále korigovat a revidovat své postupy podle nových poznatků, ale zejména pro její matematickou formalizovatelnost. Matematiku považuje za „formu absolutní znalosti, který nám poskytuje spolehlivé informace o věcech o sobě tak, jak existují úplně odloučené od nás“ (Shaviro v Avanesian, Malik 2016: 33). Není to empirické poznání, ale určitá matematická intuice, která nás přivádí k podstatě skutečnosti.

Podle Grahama Harmana (2011: 6-7) je možné shrnout filozofickou koncepci Quentina Meillassoux představenou v *After Finitude* do šesti základních bodů:

- A) Korelacionismus je nepřítel. Není ho však možné jednoduše odmítnout způsobem, jakým to dělá naivní realismus, ale musí být překonán zevnitř.
- B) Pozice silného korelacionismu nesklouzává k absolutnímu idealismu, takže může být radikalizována do podoby nové filozofie nazvané jako spekulativní materialismus.
- C) Když je silný korelacionismus radikalizován, tak je z něj možné dovodit pravdu, že pouze jediná věc je nutná: nahodilost samotná.
- D) Existence světa v čase předcházejícího a následujícího veškerému lidskému vědomí představuje větší intelektuální výzvu než existence věcí prostorově vzdálených lidskému vědomí. To je téma „diachronicity“, rozšířené varianty toho, čemu Meillasoux zpočátku říká „prapůvodnost“ (ancestrality).
- E) Skutečnost, že jsou přírodní zákony nahodilé, nevyžaduje, aby byly nestabilní. To je místo, v kterém transfinitní matematika George Cantora vstupuje do Meillassouxovy filozofie v mírně odlišné podobě, než v jaké ji nalézáme u Badioua.
- F) Rozdíl mezi primárními a sekundárními kvalitami musí být obnoven, přičemž primární kvality věci jsou ty, které mohou být matematizovány.

Důsledkem korelacionismu byl obrat od ontologie k epistemologii, otázky po podstatě bytí byly nahrazeny otázkami po možnostech poznání a přístupu myšlení k bytí (abychom mohli o něčem mluvit, musíme k tomu mít přístup). Byl tak nastolen primát percepce ve filozofickém uvažování, které proto posuzuje, co je a co není podle toho, jestli to je dáno rozumu nebo ne. Korelacionismus vždy předpokládá existenci alespoň jednoho objektu – samotného pozorovatele, který pak na základě svých kritérií vnímá ostatní entity a určuje, které jsou reálné. Důsledkem je pak stav, kdy nemůžeme rozlišit, které vlastnosti patří objektu a které náleží subjektu, jež k němu přistupuje.

Objektově orientované uvažování se proto nejprve neptá, jestli máme přístup ke světu, který je nám dán, ale vychází z předpokladu, že „svět musí být určitým způsobem, aby určité praktiky jako je percepce, experimentování, diskurz a tak podobně vůbec byly možné a že svět by takový byl bez ohledu na to, jestli je vnímaný, podrobovaný experimentům nebo diskurzu“ (Bryant 2011: 65). Absolutní odpovědí na korelacionismus je postulát fakticity, podle kterého se může jakákoliv entita objevit i zmizet zcela bez příčiny. To zakládá možnost bytí o sobě zásadně odlišného a nezávislého od nás. Všechno kromě kontingence samotné může být chápáno jako kontingentní a jedině existence kontingence je nutná.

3.2 Marxistická kritika spekulativního materialismu

Meillassouxova základní teze připomíná Leninovu argumentaci v knize *Materialismus a empiriokriticismus* (1957: 40), ve které rozděluje filozofii na materialistickou a idealistickou. První vychází „od věcí k počítku a myšlence“ (Engels) a druhá naopak „od myšlenky a počítku k věcem“ (E. Mach). Lenin zdůrazňuje, že: „naivní realismus každého zdravého člověka, který posud nebyl v blázinci nebo nechodil do školy k idealistickým filosofům, spočívá v tom, že věci, okolí, svět existují nezávisle na našem vědomí, na našem Já a na člověku vůbec“ (ibid.: 69). Podobně jako Meillassoux dokazuje na základě poznatků přírodních věd, že příroda existuje věčně, tj. existovala před člověkem, který je naopak jejím produktem: "Hmota je prvotní; myšlení, vědomí, počitek jsou produktem hmoty velmi vysokého stupně vývoje. To říká materialistická teorie poznání, kterou živelně zastávají přírodní vědy“ (ibid.: 75). Podobnost Meillassouxovy argumentace s Leninovým materialismem vede k otázce, jak se spekulativní realismus definovaný v knize *After Finitude* liší od marxistického materialismu?

Podle filozofa Aberta Toscana se Meillassoux pokouší oživit dvě osvícenská témata, kritiku metafyziky a náboženství, a svou filozofickou spekulaci klade jako protiklad dogmatismu a ideologii. Jeho největší slabina však spočívá „ve způsobu, jakým artikuluje dva patrně protikladné požadavky antidogmatismu a spekulace“ (Toscano v Bryant, Srnicek a Harman 2011: 85) Princip fakticity, podle kterého jsou veškeré přírodní zákony nahodilé, nazývá jako „formu reflexivní ignorance“ (ibid.), která má garantovat obranu před jakoukoliv formou takzvaného silného korelacionismu (jež představuje Hegel a Wittgenstein). Podle Meillassouxa právě filozofie silného korelacionismu, která iracionálně žasne nad věcmi „tak jak jsou“, dominuje současnému uvažování, a přispívá k rozšiřování náboženství a mystiky. Z tohoto kořene pak může vyrůst fanatismus, proti kterému se není možné bránit rozumnou argumentací. Racionální konstrukce principu fakticity, která upřednostňuje matematiku a přírodní vědy, má být konečnou odpovědí na nebezpečí iracionality. Filozofická spekulace, která si klade nárok na zahrnutí bytí, je však podle Toscana neslučitelná s materialismem a představuje návrat k racionalismu Descarta, který zbavuje idealistického a teologického obsahu (ibid.: 89). Z marxisticko-materialistického hlediska je každá spekulace, která podřizuje bytí logickému principu, v podstatě idealistická – což platí i pro Meillassouxův princip fakticity vycházející z principu non-kotradikce. Smysl Kantova uvažování spočíval v tom, že mělo zabránit tomu, aby bylo myšlení soběstačné a nezávislé na bytí, tedy

spekulativní. Pokud popřeme, že realita je předpokladem myšlení a přijmeme, že myšlení předchází dané realitě, tak se zhroutí i předpoklad, že „epistemologie, chápaná jako věda o vztahu myšlenek k bytí, nemůže být zredukována na logiku, teorii myšlení kogerentní jen ve vztahu k sobě samému“ (ibid.: 90).

Úkol spekulativního materialismu spočívá „ve snaze porozumět, jak může mysl mít přístup k tomu, co k ní není ve vztahu korelace, jinými slovy, světa schopného existovat bez bytí daného [mysli – pozn. V. D.]. Ale říci toto znamená tvrdit, že musíme uchopit, jak je myšlení schopné přistupovat k absolutnu, tedy bytí jehož oddělení (původní význam pojmu absolutus) a jehož nezávislost na mysli je taková, že se nám ukazuje jako nerelativní k nám, a tudíž jako schopná existence ať už my existujeme, nebo ne“ (Meillassoux 2009: 28). Postulát existence závislé na myšlení je podle Toscana z materialistického hlediska hlavní tezí idealismu. Meillassouxův argument proti korelacionismu je založený na tom, že filozofická spekulace (postulát absolutní kontingence) přesahuje konečnost myšlení vzaženého k bytí, a je tedy ve své podstatě idealistický.

„Meillassoux klade ontologické předpoklady korelacionistické epistemologie, ale řeší je logickými prostředky, a tak podrývá vlastní materialistické cíle a vytváří něco jako detotalizovaný a kontingentní ‘logický mysticismus’, abychom použili Marxovu charakteristiku Hegelova systému“ (ibid.: 91). Meillassouxova filozofie je podle Toscana idealistická, protože dovozuje ontologické závěry z logických úvah (viz princip fakticity). Ideologii a dogmatismus vnímá pouze jako selhání rozumu, které je možné napravit strukturovanou racionální argumentací založenou na matematizovatelné přírodní vědě. Zcela tak přehlíží jejich založení v materiální realitě a sociálních vztazích, které nepodléhají logickým zákonitostem. „Logická forma nedeterminuje materialistický obsah, boj proti konečnosti reprodukuje idealitu konečna, za intelektualistickou obranou Osvícenství se skrývá realita abstrakcí. Protijed na post-kantovskou katastrofu hrozí návratem k neo-hegeliánskému snění.“ (ibid.) Pro Meillassoux spočívá potenciál filozofie, která uvažuje o absolutnu, v tom, že nás „vede ke kontemplativnímu přístupu k existujícímu pořádku“ (Coombs 2014), ale činí tak za cenu platonické argumentace, která mu umožňuje myslet místo mimo čas a prostor, ze kterého může subjekt nahlížet absolutno.

3.3 Úskalí esencialismu

Spekulativní realismus se jako myšlenkový proud vyvíjí v kontrapozici proti poststruktralizmu, který se stal dominantní doktrínou v některých společenských vědách i umění, ale i proti teorii Bruno Latoura. Jedná se o teoretickou odpověď na zklamání z poststrukturalistické teorie a zejména jejích politických aplikací. Velká modernistická emancipační vyprávění o spravedlivějším světě pozbyla svou sílu bez náhrady. Levice se zaměřila na partikulární požadavky a upnula se k etické argumentaci lidskými právy nebo k politice identity. Došlo k ústupu od univerzalistických apelů k „drobečkové politice“ úzce vymezené kulturními determinantami. Naprostá relativizace vědy a rezignace na možnost univerzální pravdivosti jejích tvrzení nechává prostor pro popírání existence globálního oteplování, rozšiřování konspiračních teorií a esoteriky. Ve světě rychle se šířících dezinformací a absence uvěřitelných narativů s emancipačním nábojem se daří pravicovým populistům, kteří vyplňují ideové vakuum a těží ze strachu z budoucnosti a nejistoty. Spekulativní uvažování znovu vkládá důvěru v osvícenský rozum a snaží se jej postavit na bytelné teoretické základy, na kterých je možné stavět pozitivní vize budoucnosti. Ostatně se zdá, jakoby budoucnost předcházela současnost. Abychom mohli chápat to, co se děje nyní, tak nestačí hledět do minulosti, ale musíme spekulovat o budoucnosti.

Pokud chápeme spekulativní realismus jako útok na antirealistické předpoklady poststrukturalismu, jehož cílem je odmítnutí veškerých antropických determinant ve jménu vystoupení z pasti antropocentrismu, pak se musíme ptát, jaké to má důsledky pro politiku. Politika je forma sémanticky organizovaného společenského jednání, které si klade za cíl účelnou změnu podmínek existence. Otázka zní, jestli není úplné popření korelacionismu kontraproduktivní a nevede k až distopickým důsledkům v rovině politiky. Uznání rovnosti všech objektů a podřízení nebo úplné odstranění subjektu jakožto nutné podmínky praktického jednání hrozí popřením samotné možnosti kladení účinných, zacílených a transformativních požadavků. Samotný strach z antropocentrismu, nadvlády člověka nad objekty, může vést k naprostému ochromení jakékoliv emancipační politiky. A co hůř, teoretická ekvivalence sociálních a přírodních objektu může rychle vést k naturalizaci společenského a technického statu quo (Avanessian, Malik 2016: 5-6).

Emancipační politika musí být do jisté míry antropocentrická. Abychom se vyhnuli nihilistickým a antihumanistickým důsledkům objektově orientovaného nebo spekulativního

myšlení, musíme definovat hranice toho, kam až můžeme v potírání subjektu a korelacionismu zajít. Levi R. Bryant (ibid.: 73) se pokouší najít průsečíky mezi spekulativním realismem a teorií systémů Niklase Luhmana. Vedle silného a slabého korelacionismu přichází s užitečným rozlišením univerzalistického a pluralistického korelacionismu. Do první skupiny spadá například Kant, který tvrdí, že existují univerzálně sdílené vlastnosti mysli (prostor, čas a dvanáct kategorií). Poststrukturalismus existenci obecně sdílených determinant popírá a tvrdí, že jsou veškeré vlastnosti kontingentní a historicky podmíněné, takže spadá do kategorie pluralistického korelacionismu. Důsledkem korelacionismu obecně je vždy určitá forma idealismu a odvrát ke zkoumání subjektu, respektive toho, jak je objekt dán subjektu. Mnohost subjektů, které rozdílně přistupují ke světu, znamená mnohost kontingentních realit. Každý pozorovatel nějakým způsobem utváří objekt, ke kterému se vztahuje. Kořen veškeré kritické a emancipační teorie od Marxe do současnosti spočívá v tom, že nabourává představy o bytostných vlastnostech věcí chápaných jako dané a vysvětluje je jako výsledky konstrukce sociálních vztahů. Převládající mocenské struktury se vždy snaží opřít o ontologii, která nerovnosti vykresluje jako dané a neměnné. Dobrým příkladem je diktum „there is no alternative“ M. Thatcherové. V tomto právě spočívá nebezpečí jakékoliv esencializace a ontologizace politiky. Hlavní přínos ale i past poststrukturalismu tkví v nedůvěře, kterou chová k ontologickým úvahám a pokusům o naturalizaci vztahů, čímž zároveň připravuje o základy jakoukoliv alternativu nad rámec konceptu radikální demokracie.

S rostoucí intenzitou jsme konfrontováni s materiálními podmínkami naší existence a souvisejícími jevy, které není možné uchopit jako historicky podmíněné, kontingentní sociální konstrukty. Poststrukturalismus si nedokáže poradit s globálním oteplováním ani s mimořádně rychlým rozvojem technologií, které do značné míry podmiňují existenci současných sociálních struktur nezávisle na tom, jak jsou diskurzivně pojímány. Hurikány nebo cloudové výpočetní systémy nejsou výsledkem diskurzů, znaků nebo způsobů komunikace, ale jsou to materiální entity o sobě (ibid.: 83).

Poststrukturalismus není možné zavrhnout, protože cenným zdrojem pro emancipační politiku – neukotvenost vztahů a identit je osvobozující a zásadní předpoklad pro možnost pozitivní změny. Realismus, který dokáže popisovat materiální infrastrukturu, technologie i geografické podmínky v jejich komplexitě bez redukování na efemérní konstrukty je však také důležitým rámcem pro formulování nových politik. Filozofická výzva proto dnes leží ve snaze nalézt vhodné konceptuální průsečíky, které umožní skloubit tyto dva zdánlivě rozporné přístupy,

zachovat přitom jejich výhody a eliminovat nebezpečný esencialismus.

4. Aplikace spekulativního realismu

Erik Olin Wright v knize *Envisioning Real Utopias* (2010: 23) píše: „[S]kutečné limity toho, co je dosažitelné, závisí z části na tom, jaké alternativy lidé chápou jako uskutečnitelné.“ Spekulativní realismus vstupuje do tohoto prostoru představ a snaží se formulovat nové způsoby nahlížení světa (kvazi)objektů, které tvoří páteř společenství lidských a ne-lidských entit. Wright pokračuje: „Tvrzení o společenských mezích možností se liší od tvrzení o omezeních fyzikálních a biologických. Přesvědčení, která lidé mají o společenských limitech soustavně ovlivňují to, co je možné. Rozvíjení systematických a pádných úvah o uskutečnitelných alternativách k existujícím společenským strukturám, institucím moci a privilegií je proto součástí společenského procesu, skrze který mohou být proměněny společenské meze samotné.“ Jinými slovy, subjekt chápe budoucnost jako projekci současnosti a spekulativní realismus přidává uvažování o budoucnosti nový prvek – objekt, který je zbavený náboženské transcendence a závislosti na subjektivitě. Spekulování může být klíčem k odemknutí imaginace, která je uzamčená v moderních antropocentrických a dualistických schématech. Spekulativní realismus neupřednostňuje ‘hmotu’ před ‘kulturou’, ale pokouší se rozvíjet univerzalistickou a monistickou perspektivu, která tyto dvě sféry sjednocuje.

Síla tohoto přístupu leží také v jeho bytostné interdisciplinaritě, která přemostuje příkopy mezi vědami o přírodě a člověku i mezi kontinentálním a angloamerickým uvažováním. Spekulativní realismus umožňuje chápat diskurzivitu a materialitu věci jako spojené nádoby, které byly v minulosti násilně konceptuálně odděleny mezi postmoderní (humanitní) a moderní (pozitivistické) epistemologie.

V následujících kapitolách se budu věnovat koncepcím, které se snaží odvrátit pozornost od člověka jako středu všeho dění a zaměřují se na objekty, které podmiňují a se stále větší razancí ovlivňují jeho existenci. Jeden ze základních autorů rozvíjejících objektově orientovanou ontologii je Graham Harman, který oproti Meillassouxovi popírá možnost poznání skutečnosti o sobě. Veškeré objekty jsou *odtažené (withdrawn)* od sebe navzájem, takže veškerý přístup k nim je nepřímý a odehrává se na estetické úrovni. Estetika podle něj předchází epistemologii. Harman svou koncepci ilustruje na známém myšlenkovém experimentu, se kterým přišel fyzik Arthur Stanley Eddington. Ukazuje, že stůl je z hlediska selského rozumu nahlížený úplně jinak, než jak jej chápe moderní fyzika. Pro většinu lidí má

určité rozměry, tvrdost, barvu, kdežto podle fyziky je to prázdno vyplněné elektrony obíhajícími okolo atomárních jader (Harman 2012). Harman oproti tomu tvrdí, že existuje ještě třetí stůl, podstatu jehož reality nemůže žádný z popisů plně vyčerpat. Skutečný stůl je vždy hlubší než libovolný fenomenologický nebo vědecký popis. Pro Meillassoux jsou to dva stoly: jeden stůl, který má primární matematické vlastnosti nezávislé na pozorovateli a druhý tvořený sekundárními vlastnostmi odvozenými od subjektu.

Hlavní rozdíl mezi spekulativním realismem, jehož reprezentantem je Quentin Meillassoux, a objektově orientovanou ontologií představovanou Grahamem Harmanem nebo Timothy Mortonem spočívá v tom, jaká privilegia přiznávají subjektu vzhledem k možnostem poznání světa o sobě. První uznává možnost poznání skutečnosti rozumem, který dokáže svět pojímat v matematických termínech. Pro Meillassouxa je svět „pro nás“ nebo je nám dán do té míry, jakou jsme jej schopni matematicky formalizovat. Druzí takovou možnost popírají, tvrdí, že subjekt obdařený matematickým rozumem je pouze jedním z nespočtu objektů, které k sobě navzájem nemají přístup a nemohou se navzájem přímo poznávat. Matematika podle nich nepřináší univerzální poznání světa, ale vždy pouze částečný odraz reality.

Nejprve se budu věnovat ekologii objektů rozvinutých ve spekulativních koncepcích hyperobjektů Timothy Mortona a oživé hmoty Jane Bennett. Pokusím se o srovnání východisek a politických aspektů jejich teorií. Další podobou objektově orientovaného uvažování, kterou představím bude myšlenka plné automatizace výroby a dosažení sociálně spravedlivějšího společenského postkapitalistického uspořádání z pera Nicka Srniceka a Alexe Williamse. Dotknu se tématu, které se postupně dostává do zorného pole kritických teoretiků a teoretiček, a to je *kapitalismus platform (platform capitalism)* – fenomén, jež není možné analyzovat bez pochopení složité infrastruktury informačních technologií. Na závěr se budu věnovat tezím Benjaminu Brattona o vlivu globálních výpočetních a cloudových systémů na státní suverenitu a uspořádání mezinárodních vztahů.

4.1 Hyperobjekty

Timothy Morton ve své knize *Hyperobjekty: Filozofie a ekologie po konci světa* (*Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*, 2013) odpovídá na teze Quentina Meillassoux. Kritizuje jej za to, že se snaží narušit uzavřený kruh korelace mezi subjektem a objektem způsobem, který jen dále potvrzuje antropocentrismus. Meillassoux podle Mortonovy interpretace opět hájí tezi, že „realita je konečně poznatelná jediné (lidskou) subjektivitou“ (Morton 2013: 18). Prolomením konečnosti korelace tak dochází k posílení výlučnosti subjektu samotného, který může skrze jazyk matematiky a přírodních věd poznávat věc o sobě. Morton vychází z objektově orientované ontologie Grahama Harmana a v jeho metafyzice nacházíme silnou inspiraci dílem Bruna Latoura. Podle této koncepce je člověk jako subjekt jen jedním z mnoha objektů, mezi kterými neexistuje žádná hierarchie a jsou od sebe navzájem *odtažené*, takže jsou ve své úplnosti nepoznatelné. Objekty jsou oddělené od svých projevů na úrovni fenoménů, nelze na ně proto vztahovat standardní koncepty kauzality, korelace nebo pravděpodobnosti. Jejich projevy můžeme proto sledovat na rovině estetické. Meillassouxem tematizovaná konečnost lidské subjektivity se rozšiřuje na všechny ostatní entity, z nichž jedna každá má svou specifickou konečnost a perspektivu nahlížení světa. Morton nahrazuje latourovskou ontologii sítí a kvaziobjektů svébytnou koncepcí hyperobjektů. Pokud podle něj máme pojímat komplexní fenomény jako je globální oteplování, musíme vyvinout nový metajazyk, který bude reflektovat estetické kvality hyperobjektů.

Hyperobjekty jsou entity „masivně rozprostřené v prostoru a čase relativním k lidem“ (ibid.: 1). Za hyperobjekt můžeme považovat například Mosteckou uhelnou pánev, souhrn veškerých radioaktivních prvků na planetě, celek biosféry nebo černou díru. Tyto entity postrádají jednoznačné prostorové vymezení, a mají specifickou časovost, takže mohou být pro člověka po dlouhou dobu neviditelné. K popisu entit si Morton vypůjčuje Sartrovu metaforu dítěte, které poznává svůj vztah k prožívanému světu když noří ruku do soudku s medem, dotýká se vazké hmoty a pociťuje prožitek na pomezí pevnosti a tekutosti. Hyperobjekty jsou pomyslné soudky plné vazké hmoty, uvnitř kterých jsme chycení bez možnosti úniku. Jedná se o entity, jež svou existencí předchází existenci subjektu, který je v nich uvězněn jako v síti vztahů, od nichž se odvozuje jeho vznik i zánik. Hyperobjekty jsou k nám přilepené, utváří naši subjektivitu a naše percepce je proto nikdy nemůže úplně nahlédnout. Nejlepším příkladem

vazkosti vlastní hyperobjektům jsou radioaktivní materiály: „Čím víc se jich snažíš zbavit, tím víc zjišťuješ, že to není možné“ (ibid.: 36). Každý objekt se ostatním objektům jeví jinak, než jak existuje sám o sobě – mezi jejich bytostnou a jevovou stránkou je nepřekonatelná trhlinka.

Neumístěnost (nonlocality) hyperobjektů vyplývá z kvantové teorie, která podle Mortona dokazuje existenci objektů s vlastnostmi, jaké jim přisuzuje objektově orientovaná ontologie. Kvanta jsou diskrétní entity, které jsou od sebe navzájem stažené na fyzikální úrovni a nemají k sobě „totální přístup“ (ibid. 40). Jejich poloha nikdy není přesně určitelná, což narušuje představu a jasné ohraničení jednotlivých objektů. Celek není vysvětlitelný atomisticky ani holisticky, ale je spíše pochopitelný jako neustálý proud do sebe navzájem vnořených entit a jejich vzájemných interakcí: „Objekty zabalené do objektů zabalených do objektů“ (Harman v Morton 2013: 44). Globální oteplování chápané jako hyperobjekt je široce rozprostřené do prostoru i času. Hyperobjekt je také nafta, jak ji ve své *Cyklonopedii* popisuje Reza Negarestani: „[O]brovsky rozlehlý aktér s vlastním temným uspořádáním, který je spoluzodpovědný za proměnu zemského povrchu v poušť, jako by byl prorok nějakého zlověstného mystického výkladu islámu“ (ibid.: 53).

Teorie hyperobjektů je přísně relativistická – čas ani prostor nejsou prázdné nádoby, ve kterých plují objekty, ale jsou jejich vlastním produktem. Časová perspektiva, v které je třeba uvažovat, abychom dokázali pojmout životní cyklus plastového výrobku nebo dopady globálního oteplování, se počítá v řádech tisíců let. Život hvězd se počítá v miliardách let. Čas je vůči každému objektu relativní, což dále potvrzuje jeho bytostnou nepřístupnost. Každý objekt má svou vlastní neredukovatelnou přítomnost i minulost, kterou nelze pojmout lidským rozumem. Morton spolu s Adornem říká, že je příroda „pouze zvěčněná minulost“ (ibid.: 58).

Člověk jako tvor pohybující se v trojdimenzionálním prostoru nikdy nemůže poznávat hyperobjekty v jejich mnohovrstevnaté celistvosti, ale vždy jen jejich určité časové fáze. Máme přístup k pouhým momentkám, které zkreslují a zjednodušují komplexnost hyperobjektů. Pro vytvoření matematického modelu klimatického rozvratu je potřeba obrovské výpočetní kapacity a složitých algoritmů, které nám umožňují hyperobjekt alespoň z části nahlédnout. Matematika však nedokáže vyjádřit estetickou kvalitu fázování objektů: „Psychotická prudkost expresionistické malby, poezie a hudby vyjadřuje cosi o hyperobjektech mnohem působivěji než chladný matematický diagram fázových toků“ (ibid.: 76).

Podobně jako podle Latourova pojetí spolu objekty navzájem interagují a utváří pletivo

interobjektivních vztahů. Jednotlivé entity se navzájem překládají a zprostředkovávají vazby s ostatními objekty a navzájem k sobě nemají přímý přístup. Subjekt a mysl je výsledkem takového spletení jednotlivých neuronů, lebky a celého těla. Hyperobjekty jsou pak nejkompexnější soustavy interobjektivních vztahů, které lze připodobnit k obrovské matrjošce. Uvnitř ní se nachází nespočet menších panenek a i mezery mezi nimi je třeba chápat jako zvláštní objekty.

To, co vnímáme jako současnost, je pouze jevovým odrazem hyperobjektů, jejichž esence spočívá v budoucnosti. „[O]bjekty nejsou nikdy přítomné“ (ibid.: 93), protože objekty mají svou specifickou časovost, která narušuje moderní fascinaci přítomností. Stejně jako je trhlina mezi podstatou a tím, jak se nám objekty jeví, tak existuje trhlina mezi minulým a budoucím. Budoucnost hyperobjektů nás nutí uvažovat i budoucnosti bez lidí.

4.2 Politická ekologie věcí

Jane Bennett si klade za cíl překonání dichotomie mezi živým a neživým svou koncepcí *vitálního materialismu* (*vital materialism*), která navazuje na materialistickou tradici Demokrita, Epikura, Spinozy, Diderota a Deleuze. Jejím základním předpokladem je, že veškerá lidská i nelidská těla mají určitou sdílenou schopnost nebo sílu, která jim umožňuje přetrvávat v čase. Spinoza tuto vlastnost věcí nazývá jako *conatus*. Při pohledu na předměty na ulici – plastovou pracovní rukavici, dubový pyl, mrtvou krysou, plastovou zátku a dřevěnou tyč – autorka nabývá přesvědčení, že mají cosi společného. Je to právě *věcná síla* (*thing-power*), tedy zvláštní životnost spočívající v jejich materialitě, která upoutává její pozornost. Uvědomuje si, že síla je nejen ontologickou, ale také politickou kategorií. Věcná síla stojí za spontánní organizací živých i neživých struktur hmoty a Bennett se pokouší o analýzu politických důsledků této teze. Častou námitkou proti koncepcím ploché ontologie je, že zrušení distinkce mezi objekty a lidmi má za následek znemožnění formulace jakýchkoli normativních politických prohlášení. Jak můžeme vůbec uvažovat o politice, když musíme chápat o kamen na stejné ontologické úrovni jako o člověku? Jane Bennett se ve své knize *Vibrant Matter* (2010) pokouší tento rozpor překonat. Člověka chápe jako bytostnou součást živoucího materiálního světa, ale svůj hlavní úkol vidí v rozšiřování vnímavosti k nelidské životnosti. Vypůjčuje si Latourův pojem *aktant*, kterým popisuje kvazi-aktérství různých typů entit, například v situacích, kdy vzorek střelného prachu slouží jako důkaz pro odsouzení vraha nebo nějaký materiální objekt způsobí smrt člověka. Staví se proti karteziánskému

modernímu uvažování o přírodě jako o mechanickém neživém objektu, který utvoří pasivní prostředí pro člověka.

Lidské tělo je podle Manuela De Landy je v podstatě „chodící, mluvící minerál“ (Bennett 2010: 11) – asambláž různých materiálních objektů a organizmů.

„Každý člověk je heterogenní sloučenina báječně živoucí, nebezpečně živoucí, hmoty. Pokud je hmota sama o sobě živá, pak není jen rozdíl mezi subjekty a objekty snížený na minimum, ale postavení sdílené materiality všech věcí je povznesené. Všechna těla se stávají něčím víc než jen pouhými objekty, když se věčná síla odporu a proměny uvolní“ (ibid.: 13).

Vitální materialismus se může podle Bennett stát „záchrannou sítí“ pro ty, které kantovská morálka vylučuje, protože neodpovídají ideálnímu typu bílého euroameričana. Jednotlivé těla jsou Spinozovými slovy „afektivní“, mají schopnost ovlivňovat ostatní a být ovlivňováni. Mají kromě konativního „puzení“ k sebezáchově ještě tendenci ke sdružování do *asambláží* (pojem převzatý od Deleuze a Guattariho). Jane Bennett rozvíjí teorii „distributivního aktérství“ (ibid.: 21), podle které je možné uchopit kolektivní aktérství. *Asambláže* nejsou podobně jako u Deleuze a Guattariho řízené nějakým základním principem a mezi jejich součástmi nepanuje hierarchie. Jsou ad hoc utvářeny horizontálně ve vzájemných vztazích s ostatními asamblážemi (ibid.: 24). Za příklad asambláže množství rozmanitých aktantů Bennett slouží obrovský výpadek elektřiny, který v srpnu roku 2003 zasáhl Spojené státy a Kanadu, na kterém ukazuje, že uvažování o politice nelze vyloučit nelidské aktanty a jejich seskupení, protože podmiňují její samotnou existenci. Na blackoutu se kromě lidí podílí také elektrony, vítr, počítačové programy, plasty nebo elektromagnetické pole, které dohromady způsobí, že je 50 milionů obyvatel bez elektřiny a že se zastaví přes sto elektráren včetně těch nukleárních. Možnost případného určení viníka je z hlediska vitálního materialismu velmi obtížná, ne-li nemožná (ibid.: 37-38).

„[N]ejoblíbenější postup kritické teorie, demystifikace, by měly být používána s opatrností a střídavě, protože demystifikace předpokládá, že v jádru jakéhokoliv procesu leží *lidské* jednání, které je nelegitimně projektováno do věcí. Tato hermeneutika nedůvěry bije teoretikům na poplach, aby se drželi na pozoru před pravdou (lidskou vůlí k moci) ukrytou pod zástěrkou nelidského jednání... Demystifikace zastiňuje životnost hmoty a redukuje politické jednání na jednání lidské“ (ibid.: xiv-xv). Dějinným aktérem může být pro Jane Bennett elektřina, omega-3 mastná kyselina nebo červi. Jak říká Charles Darwin: „Červi hráli

v historii důležitější roli, než by většina lidí předpokládala“ (Darwin 1881). Základní a nejobtížnější otázkou zůstává, jak tyto entity včlenit do uvažování o demokracii tak, aby došlo k „povzbuzení inteligentnější a udržitelnější spolupráce s živoucí hmotou a živými věcmi“ (ibid: viii). Na pomoc si bere teorie Johna Deweyho a Jacquese Rancièra a tvrdí, že základní analytickou jednotkou teorie demokracie by neměl být jedinec nebo lidský kolektiv, ale ontologicky rozmanitější společenství tvořící se okolo daného problému.

Zvyšování citlivosti k sdílené živoucí podstatě veškeré hmoty má podle autorky vést k překonání objektivizace přírody a nebezpečného mechanicismu. Pokud začneme vnímat odpady nebo tučné a nezdravé jídlo jako živoucí entity nadané zvláštní silou, tak se tím má otevřít cesta k ekologičtějšímu a udržitelnějšímu zacházení s nimi. Z tohoto hlediska je třeba chápat politický systém jako ekosystém složený z lidských i ne-lidských aktérů. Bennett uvažuje spolu s Deweyem o veřejnosti jako o „spolku těl, těl táhnoucích společně za jeden provaz ani ne tak kvůli vlastnímu rozhodnutí (veřejnost není úplně dobrovolné sdružení), ale díky sdílené zkušenosti s újmou, která se časem stává ‘problémem‘“ (ibid.: 100). Společnost se dočasně uspořádává okolo těchto problémů, které neustále vznikají a mizí. Každé politické jednání je podmíněné spojením poškozených těl sdružujících se okolo problémů, které se jich dotýkají. Tato těla přitom nemusí být vůbec lidská – politické jednání mohou vyvolat stromy, přístroje nebo červi. Politické teorii vitálního materialismu jde o překlenutí rozdílu mezi hovořícími a němými aktéry a rozvinutí forem překladu mezi nimi. Jedná se nejen o redefinici pojetí kolektivity, ale také o výzvu k vytvoření institucí, procedur a nových forem vnímání, které by ne-lidské entity zahrnuly.

4.3 Zhodnocení koncepcí hyperobjektů a živoucí hmoty

Timothy Morton i Jane Bennett si ve svých spekulativních koncepcích kladou za cíl překonání obrazu přírody nebo hmoty jako pasivního pozadí lidského jednání, které se nachází kdesi na okraji zorného pole teorie. Pro prvního jsou hyperobjekty jako oteplování klimatu od nás odtažené, takže vždy poznáváme jen karikaturu jejich skutečnosti. Počasí, které v daném místě vnímáme, je prchavou a zkreslenou reprezentací hyperobjektu. Svět „pro nás“ chápe spíš jako estetický projev reality, která se za ním ukrývá, takže přírodní věda k němu nemá žádný privilegovaný přístup. Komplexnost jevů může lépe svými prostředky zachytit umění spíš než věda. „Svět je estetický konstrukt závisející na věcech jako je ropa v podzemí nebo plynovody. Skutečný politický akt by spočíval ve volbě jiného estetického konstrukt, který

nevyžaduje hladkost, odstup a chlad. Svět žádným způsobem nedělá to, co by měl, aby pomohl ekologické kritice“ (Morton 2013: 106).

Morton se z dobrých důvodů zbavuje romantického pojmu přírody, ale nahrazuje jej novou vnější, komplexní a nepoznatelnou entitou, která se během postupující modernity poddhaluje a dává znát svou dosud netušenou existenci. „Čím více dat o hyperobjektech máme, tím méně o nich víme – tím víc zjišťujeme, že je nikdy nemůžeme skutečně znát.“ (ibid.: 180). Toto tvrzení převzaté z koncepce Grahama Harmana autorovi umožňuje, aby se mohl zcela nevázaně pohybovat na všech úrovních reality od kvantové mechaniky až po globální klima, a dávat do souvislosti různé entity bez ladu a skladu. Mortonův podivný agnostický holismus je spekulativní teorií, která má sice mimořádně široký záběr, ale přináší jen velmi málo znalostí o povaze světa „na konci světa“, na kterých by se dala stavět jakákoliv pozitivní normativní nebo politická koncepce.

Morton také často skloňuje pojem antropocén, který však používá velmi volně a často v rozporu s významem, který mu dali jeho autoři Paul Crutzen a Eugene Stoermer (2000). Původně totiž chtěli zdůraznit klíčovou roli člověka v planetární transformaci posledních dvou set let; Morton se naopak snaží odvrátit pozornost od člověka k objektům, které jeho existenci přesahují. „Lidé během epochy antropocénu, právě ve chvíli svého největšího technologického planetárního rozmachu, postupně zjistili, že show neřídí. Lidé nejsou dirigenti významu, ani pianisté skutečnosti: to je pravda, která je společná pro poststrukturalisty i pro myšlenku spekulativního realismu navzdory jejich uvedeným odlišnostem“ (ibid.: 164). Podle marxistů řídí společnost nadosobní, ale pochopitelná a modelovatelná mechanika třídních rozporů; pro poststrukturalisty jsou zásadní historicky podmíněné diskurzivní praktiky. Hyperobjekty jsou nepoznatelné, tajemné entity, které svou existencí člověku předchází – přichází k němu zvnějšku a „klepou na dveře“, ale jejich vzájemný vztah a význam člověka v něm zůstává nevysvětlený stejně jako to, proč přichází právě teď.

Umění a politická praxe by se měly „naladit“ na hyperobjekty a vztahovat se k nim i přesto, že k nim nemají přímý přístup. Kapitalismus Morton chápe jako mimořádně inertní hyperobjekt, jehož důsledkem jsme začali instrumentálně vnímat hmotu jako zásobárnu surovin. Přijetím hyperobjektů jakožto základní kategorie v našem vztahu k budoucnosti by mělo vést k demokratičtějšímu vztahu lidí a ne-lidí. Hyperobjekty vždy odkazují k budoucnosti, která je ale nepředvídatelná, takže by nás měly vést k uvážlivějšímu zacházení s

látkami, které nás mnohonásobně přežijí a budou působit na další generace. „Etické a politické volby se stanou mnohem jasnější a méně rozdělující, když začneme přemýšlet nad znečištěním a globálním oteplováním spíše jako nad důsledky hyperobjektů než jako nad proudy a procesy, které mohou být řízeny“ (Morton 2013: 126). Hyperobjekt je kategorie, která má vést k překonání utilitaristické morálky a přimět nás uvažovat v nadosobních horizontech v dlouhé časové perspektivě.

Hyperobjekty mají být bytostně rozporné a nepochopitelné entity, zdá se však, že i Mortonovo psaní o nich si zachovává tyto atributy. Hlavní problém spočívá v tom, že tato spekulace nenechává prostor pro aktivní politické řešení, protože čelíme něčemu nesmírnému a zcela podivnému. Marxismus i anarchismus podle Mortona přistupují k ekologickým problémům z cynické meta-pozice držitelů pravdy. Zachovávají kritický odstup a povýšeně pohlíží na ideologické pomýlence. Snaha obvinít z globálního oteplování korporace a kapitalismus, nebo jej naopak chápat jako výsledek individuálních morálních selhání jsou příklady pokrytectví (ibid.: 134-158). Morton vidí cynismus a nihilismus v zelené, levicové i pravicové politice, ale sám nabízí namísto konkrétně formulované pozice pouze množství nesouvislých úvah a filozofických odkazů. Ty však rámeček nihilismu nepřekračují, ale v mnoha ohledech jej ještě posilují. V závěru své knihy pak dodává: „Heidegger řekl, že už jedině bůh nás může zachránit. Když se probouzíme uvnitř řady gigantických objektů, tak zjišťujeme, že zapomněl dodat: Jen nevíme, jaký druh boha“ (ibid.: 201).

Pro Jane Bennett je svět složený z asambláží ontologicky rovnocenných aktantů, které se podobají sítím-aktérům jak jej známe od Bruno Latoura. Svým pojetím živoucí hmoty se vymezuje proti mechanicismu, který je však dávno překonaným paradigmatem přírodních věd, které uznávají dynamičnost a komplexitu zkoumaných systémů a neřídí se ani opozicí mezi živým a neživým. Pokud přijmeme definici aktérství věcí odvozenou od toho, že jsou pro nás překvapivé a mohou nepředpokládaně zasahovat do okolního světa, tak to nutně neznamená, že tím vzbudí v lidech větší sympatie a respekt k neživému světu. Pokud veškerou změnu vnímáme jako výsledek aktérství různých entit, tak se tím podle Petera Wolfendalea (2014: kapitola 4.2) podrývá naše schopnost myslet politicky o podmínkách, které ustavují aktérství – není totiž možné odlišit koncept jednání od konceptu příčiny. Objektově orientovaná filozofie, teorie sítí-aktérů i materialismus Jane Bennett se vyhýbá problému kolektivního aktérství tím, že ho rozpouští. Otázku motivace případné pozitivní změny lidského jednání a souvisejících politik rovněž obchází obloukem (ibid.).

5. Spekulace o materiálních platformách

5.1 Vynalézání budoucnosti: automatizace práce a postkapitalismus

V předchozí kapitole jsme si představili spekulativní teorie týkající se environmentálních otázek, které se pokouší řadu konceptů nově definovat nebo zavést nové metafyzické pojmy. K politické ekologii však přistupují jen velmi opatrně a zabývají se spíše filozofickými úvahami než politickými otázkami uspořádání institucí nebo možnostmi alternativního politického jednání. Timothy Morton spojuje nepoznatelné hyperobjekty s jistým nihilismem, který se jeho knihou zdatně prolíná; Jane Bennett zůstává u toho, že je třeba vzít v úvahu živoucí podstatu hmoty, ale nenabízí konkrétnější formulaci ekologické politiky. Podobně jako Bruno Latour vyzývá k začlenění hybridů nebo kvazi-objektů do lidských společenství a demokratických procesů, které by vedlo ke zpomalení tvorby nebezpečných entit, které ohrožují existenci života na zemi. Jedná se o formy překonání moderní fascinace dopředným vývojem, revolucemi a nevázanou tvorbou nového – po Latourově popření modernity tyto kategorie ztrácí význam. Nabízí se otázka, jestli to vzhledem ke stavu globálního kapitalismu a hloubce ekologického rozvratu není málo? Nejedná se o další podobu cynické intelektuální rezignace na politiku, která by hleděla do budoucna s příslibem emancipace a pozitivní změny?

Jedna z možných odpovědí je, že se jedná o plané intelektuální cvičení bez možnosti aplikace v praktické politice a formu útěku do slonovinové věže filozofických úvah. Je třeba jednat okamžitě, teď a tady: squatovat prázdné budovy, pořádat přímé akce namířené proti státu, blokády, napadat a rozvracet infrastrukturu fosilního kapitalismu nebo pořádat karnevalové technoparty v ulicích. Zapojit se do aktivit radikální levice inspirovaných myšlenkami anarchismu a situacionismu, které od sedmdesátých let určují podobu antikapitalistické politiky. Předpokladem jednání má být horizontální organizace, konsenzuální rozhodování, přímá akce a snaha vytvořit prostor, v kterém neplatí mocenské mechanismy.

Této strategii radikální levice podle Nicka Srniceka a Alexe Williamse (2015: 9-13) nejlépe odpovídá pojem *lidová politika* (*folk politics*). Jedná se podle nich o zastaralou a nedostatečnou odpověď na komplexnost a složitost současného socio-ekonomického uspořádání. Etická spotřeba, lokalizace ekonomiky a organizace v soběstačných komunitách

jsou způsoby, jakými se politika levice snaží vrátit světu ztracené lidské měřítko. K tomu také neodmyslitelně také patří víra v to, že se podobné modely jednání postupně rozšíří mezi další lidi, kteří se rozhodnout opustit život v kapitalismu. Tato politika pracuje z představou, že existují prostory vně kapitalismu, které je možné postupně kultivovat a rozšiřovat.

Srnicek s Williamsem tvrdí ve svém *Akcelerationistickém manifestu*: „Jsme přesvědčení, že nejdůležitější rozdělení dnešní levice leží mezi zastánci lidové politiky lokalismu, přímé akce a neoblomného horizontalismu, a těmi, kdo navrhují akcelerationistickou politiku, která je v souladu s modernitou abstrakce, komplexity, globality a technologie“ (Srnicek, Williams v Avenessian, Mackay 2014: 354). Formulují program takzvané akcelerationistické politiky založený na obnovené modernistické víře v pokrok poháněný technologickým rozvojem. Vychází z toho, že neexistuje žádný prostor mimo pozdní kapitalismus, takže je potřeba využít jeho produktivních sil k vybudování post-kapitalistické společnosti. Levice se nemá držet ideologie „malé je hezké“ a odmítat moderní technologie, ale naopak jich využít k prosazení svého politického programu. Infrastrukturu kapitalismu není možné rozbít, ale je nutné ji přeorientovat ve prospěch univerzální emancipace.

Rozhodující pro vybudování post-kapitalistické společnosti je rozvinutí levicové hegemonie nejen na rovině idejí, ale především na úrovni *materiálních platforem*. „Platformy tvoří infrastrukturu globální společnosti. Vymezují základní parametry toho, co je možné z behaviorálního i ideologického hlediska. ... Platformy umožňující výrobu, finance, logistiku a spotřebu mohou a budou jinak naprogramovány a naformátovány pro post-kapitalismus“ (ibid.: 357).

Příklady hnutí Occupy nebo argentinských továren obsazených zaměstnanci ukazují, že jsou autonomní prostory vždy závislé na infrastruktuře kapitalismu a vnější logistice (Srnicek a Williams 2015: 29-39). Často přetrvávají jen kvůli tomu, že nijak zásadně neohrožují společenské uspořádání, takže je státní nebo korporátní moc toleruje. Politické dopady horizontálních hnutí jsou podle Srniceka a Williamse prchavé, krátkodobé a mají malý dosah – v dlouhém časovém horizontu se vyčerpají a způsobí jen drobné změny v socio-ekonomickém pořádku. Konsenzuální rozhodování a přímá demokracie fungují jen v malých komunitách, které však nemohou aspirovat na zásadní změny v globálním kapitalismu. Nástroje současné radikální levice nejsou dostatečné k naplnění cílů, které si klade. Fetišismus horizontální organizace, lpění na konsenzu jakožto cíle o sobě a vyzývání lokalismu v ekonomice i jednání jsou zásadní překážky v rozšiřování vlivu progresivní levicové politiky. Lidová politika, která

tvrdí, že „malé je krásné, lokální je etické, jednoduché je lepší, trvalost je utiskující a že pokrok skončil“ (ibid.: 46) má v jádru ukrytý pesimismus a rezignaci na možnost velké a kolektivní společenské změny.

Volání po „kapitalismu s lidskou tváří“ i snaha o nalezení rovnováhy mezi prací a kapitálem se zdá být marná stejně jako snaha zastavit úsporná opatření a prekarizaci práce. Budování autonomních komunit většinou končí rozkladem a vyčerpáním z neustálého obhajování vlastní existence a izolace od okolí. Představa, že odpojením od „systému“ a dosažením soběstačnosti lze dosáhnout jeho změny, je stále zřetelnější iluzí.

Srnicek s Williamsem v knize *Vynalézání budoucnosti: Postkapitalismus a svět bez práce* (*Inventing the Future: Postkapitalismus a svět bez práce*, 2015) kritizují slabiny a neschopnost současné levice reagovat na neoliberalní hegemonii. Z neoliberalismu se mohla stát všeprostupující ideologie jen díky čtyřiceti letům trpělivé práce na budování materiální i institucionální infrastruktury spolu s postupným rozšiřováním vlivu jeho propagátorů. Za jejich úspěchem stálo realistické plánování a cílené pragmatické tvarování diskurzu za pomoci think-tanků, spřátelených novinářů a akademiků. Díky rozsáhlé infrastruktuře se v 70. letech neoliberalismus prosadil jako jediný vhodný recept pro řešení nastalé krize, takže politici zahájili proces deregulace finančních trhů, osekávání pracovního práva a oslabování odborů. Tato ideologie se stala „formou naší existence“ a způsobem utváření subjektivity, která vyžaduje neustálé sebezdokonalování ve všech aspektech života. Podle Srniceka a Williamse se musí současná levice odpoutat od lidové politiky a vzít si příklad z neoliberalismu samotného – realisticky plánovat a pragmaticky rozšiřovat svůj politický i ideologický vliv a aktivně rozvíjet alternativní vizi budoucnosti.

Síla kapitalistického univerzalizmu spočívá v tom, že dokáže koexistovat s libovolnými partikularismy a přizpůsobovat se kulturním odlišnostem. Levice proto nemůže zavrhnout pojem modernity, ale naopak svést zápas o jeho novou definici a uhájit své univerzalistické aspirace. *Vynalézání budoucnosti* je hlavní úkol současné levice, která se má zbavit nostalgií po minulosti a začít projektovat budoucnost. Podle Armena Avannessianiana je čas urychlený a mění se jeho směřování: „Už nemáme lineární čas ve smyslu minulosti následované nejprve přítomností a poté budoucností. Je to spíš naopak: budoucnost se děje před současností, čas přichází z minulosti“ (Avannessian, Malik 2016). Opačný běh času zažíváme v každodenních situacích: jsme svědky preemptivních policejních zákroků i vojenských útoků; Facebook nabízí reklamy, které předchází našim reálným potřebám; principem obchodování na burzách

je spekulace s budoucím vývojem cen. Současnost není určována pouze minulým vývojem, ale je stále intenzivněji utvářena budoucností. Budoucnost musí proto být klíčovým pojmem každého politického projektu, který tím v podmínkách zrychlujícího vývoje získává spekulativní obsah. Levice si podle autorů nechala pojmy budoucnosti a pokroku ukrást, a měly by jim proto dát nový obsah, který nebude sledovat předpřipravené recepty. Nemá se upínat k myšlence revoluční události, ale spíše postupně budovat svět zbavený nutnosti pracovat.

Základním principem levice je podle Srniceka s Williamsem *syntetická svoboda*, která předpokládá, že člověk může být svobodný jen tehdy, když má k dispozici prostředky k naplnění této svobody (Srnicek a Williams 2015: 78-83). Syntetická svoboda „k něčemu“ se liší od negativní svobody „od něčeho“, které může být dosaženo i v podmínkách chudoby a nerovnosti. Skutečná svoboda je podmíněná přístupem ke zdrojům a dostatkem volného času, kterých můžeme docílit jedině s pomocí technologií.

„Není žádná autentická podstata člověka, která by se měla naplnit, není ani žádná harmonická jednota, která by se měla navrátit, neexistuje nic jako neodcizená lidskost zatemněná falešným zprostředkováním ani organická jednota, které bychom měli dosáhnout. Odcizení je způsob zmocnění a lidskost je nedokončený vektor proměny. To, co jsme a čím se můžeme stát jsou projekty připravené k utváření v průběhu času“ (ibid.: 82).

Autoři se v knize *Vynalézání budoucnosti* zdatelně posunuli od polohy úderného *Akcelerationistického manifestu* směrem k neméně politickému, ale realističtějšímu projektu pro levice 21. století. Pojem akcelerationismu vyjadřuje ve zkratce politickou pozici, že se věci musí nejprve zhoršit, aby se mohly začít zlepšovat. Podobné myšlenky jsou obsaženy v základech komunistického hnutí – v *Komunistickém manifestu*, podle kterého je změna nevyhnutelná kvůli sebedestruktivní dynamice kapitalismu. Akcelerationistická idea prošla během historie moderního uvažování četnými proměnami, které zachycuje sborník *#Accelerate* uspořádaný Armenem Avanesianem a Robinem Mackayem (2014). Najdeme zde texty autorů zpětně prohlášených za první myslitele urychlování jako Karel Marx nebo Thorstein Veblen, jejich pokračovatelů Deleuze a Guattariho i současné autory jako je Ray Brasier nebo dříve citovaný Reza Negarestani. Akcelerationistické autory dnes můžeme pro zjednodušení rozdělit na pravicově libertariánské a levicově kolektivistické. První vidí v technologiích jako jsou

biomechanické protézy, Bitcoin, algoritmické obchodování nebo umělá inteligence nástroje umožňující odpoutání od nadvlády státu, oproštění od veškerých kolektivních vazeb nebo k překonání antropických omezení nebo samotné smrtelnosti. Nám blízkým příkladem mohou být kryptoanarchisté sdružení okolo pražské Paralelní polis.

Srnicek s Williamsem bývají od publikování *Manifestu* řazeni mezi levicové akcelerationisty. Dnes se však od tohoto žánru v doslovu *Výnalézání budoucnosti* distancují kvůli údajnému zmatení plynoucího ze soupeření různých výkladů pojmů, ale sami kladou značný důraz na rozvoj technologií, které jsou pro ně hlavním předpokladem naplnění lidské svobody. Spíše než o urychlování technologického vývoje, jim jde o jeho správné zacílení. Zaměřují se zejména na trend robotizace a komputelizace, kvůli kterým se stává velké množství pracovních míst nadbytečnými. Stojíme na rozhraní „post-pracovního“ světa, kde se rozhoduje o tom, jestli se vydáme vstříc kapitalistické dystopii, nebo dokážeme prosadit emancipační vizi modernity.

Orientační body, okolo kterých by se měla sjednotit současná levice, jsou následující:

1. Plná automatizace práce.
2. Zkrácení pracovního týdne.
3. Zavedení univerzálního základního příjmu.
4. Oslabení etiky práce.

Jedná se o základní program, který lze libovolně doplňovat a konkretizovat, ale obecnost uvedených požadavků má zajistit možnost budování širokých politických koalic. Požadavky jsou formulované tak, aby odpovídaly technologickým a ekonomickým možnostem současného světa. Jejich naplnění by mělo zaručit zajištění základních materiálních potřeb lidí. Srnicek s Williamsem navrhuje, aby levice budovala silný populistický politický subjekt schopný nastolit kontra-hegemonii neoliberalismu, která se neomezí pouze na ideologickou rovinu, ale bude se rozšiřovat ve sféře materiální infrastruktury (Srnicek a Williams 2015: 136). Postkapitalismus předpokládá nastolení demokratické kontroly nad designem i implementaci nových technologií, které ovlivňují veškeré aspekty lidského života. Pervazivní technologie dnes slouží především k vytěžování privátních zisků a kontrole obyvatel, ale jejich potenciál by měl být využit ve prospěch celé společnosti. Postkapitalistický projekt není možné uskutečnit bez demokraticky kontrolovaných technologických inovací.

Na otázku politické organizace, která by měla prosadit kýžené změny, odpovídá Srnicek s

Williamsem dnes už klasickým konceptem populistického subjektu, jak jej známe od Ernesto Laclaua. Tmelem pro široké koalice různých společenských skupin by měl být požadavek zbavení se nutnosti pracovat. Populistické hnutí přitom musí zachovat heterogenitu, aby spojilo výhody horizontální i vertikální organizace a jeho síla má spočívat ve spojení parlamentních sil s neparlamentními. Budování nové hegemonie vyžaduje soustavný tlak v obou směrech – shora od politických stran i zespoda od sociálních hnutí.

Autoři se v poslední kapitole knihy nazvané *Budování moci* (ibid.: 155-175) dostávají do mírně paradoxní situace - v úvodu tvrdě kritizují lidovou politiku horizontalistické radikální levice, aby se později dovolávali hnutí Occupy jako příkladu žádoucího populistického politického subjektu, který dokázal spojit rozdílné části společnosti. Kromě masových hnutí je pro ně inspirací také řecká populistická strana Syriza, která se však velmi rychle po nástupu k moci dostala pod neudržitelný mezinárodní tlak. Následně ustoupila v podstatě ze všech progresivních bodů svého programu a přijala další sérii austerit politik. V současnosti Syriza aktivně potlačuje sociální hnutí, ke kterým se v počátku své existence hlásila (Karyotis 2016).

Klíčem k překonání partikularismů a vytvoření masového hnutí má být antagonistický diskurz a schopnost formulovat univerzální požadavky. Hnutí však nesmí zůstat u spontánních protestů, ale mělo by budovat organizační struktury uvnitř i vně státu. Srnicekovo a Williamsovo pojetí hegemonie a politické strategie se liší od výrazně antiesencialistické koncepce Mouffe a Laclaua zejména v důrazu, jaký klade na materiální a technologické podmínky rozvoje postkapitalismu (socialismu).

Levicové myšlenky musejí pronikat skrze média mimo hlavní proud, ale také dovnitř mainstreamu a utvářet si své publikum. Svou roli sehrají také odbory i politické strany, protože zásadní změny nelze dosáhnout ignorováním státu a jeho institucí. Automatizace práce dnes slouží k rozkládání odborových organizací zaměstnanců, ale robotizace postupně zasahuje také další sektory ekonomiky. Tam, kde nejsou stálí zaměstnanci a neexistuje ani jasně vymezené pracoviště, není možné organizovat stávkou. Původní formy organizovaného odporu pracujících přestávají být v podmínkách rozvinuté logistiky a mimořádné dynamiky kapitalismu efektivní, takže je potřeba experimentovat a rozvíjet nové strategie vedení konfliktů (ibid.: 168-174).

Digitální technologie proměňují povahu práce v pozdním kapitalismu, který se výrazně decentralizuje, a tím se připodobňuje hnutím, která se proti němu staví. Za takzvanou *ekonomikou sdílení* (*sharing economy*) se ve skutečnosti skrývá *kapitalismus platform*

(*platform capitalism*) jako je Uber nebo Airbnb (Drahokoupil, Fabo 2016). Tyto online platformy umožňují rozšiřování tržních vztahů a komodifikace do dalších úrovní lidského života, což ideologicky maskují pojmem „sdílení“. Platformám se daří unikát státním regulacím a výrazně proměňují trh práce: „[P]latformy mohou umožnit proměnu činností, které tradičně závisely na zaměstnaneckém vztahu, v činnosti sebezaměstnávání. Toto je pravděpodobně nejradikálnější transformativní účinek, který si zaslouží pozornost zákonodárců“ (ibid.). Tyto systémy také umožňují dosud nepředstavitelné způsoby offshoringu práce a vytváření téměř neregulovatelných řetězců subdodavatelů služeb. Ve výsledku vytvářejí obrovský tlak na cenu práce a vedou ke zhoršování pracovních podmínek. Platformy a výpočetní systémy propojující elektronické zařízení a senzory do globální hyperstrukury jsou klíčem k poznání budoucího vývoje socio-ekonomické organizace společnosti včetně státu. Následující kapitola se bude věnovat spekulativní teorii planetárních digitálních platforem a měla by podhalit možné analytické přístupy k této problematice.

5.2 Zásobník – globální výpočetní systém

Benjamin Bratton v knize *The Stack: On Software and Sovereignty* (2015) rozvíjí teorii vlivu globálního výpočetního systému na státní suverenitu a mezinárodní vztahy. Vychází z předpokladu, že veškeré síťové technologie, výpočetní systémy, cloudy i senzory jsou navzájem propojené a závislé, takže společně utváří celek nezměrného křemíkového těla, které nazývá jako *Stoh* (*The Stack*). Planetární výpočetní systémy podle něj narušují a proměňují moderní soudnictví a politickou geografii. Na mnoha úrovních dochází k rozkladu vestfálského uspořádání mezinárodních vztahů, když se rozvíjí systémy stěží regulovatelné na úrovni jednotlivých států, ať už se jedná o vysokorychlostní spekulace za pomoci algoritmů nebo masivní sdílení legálních i ilegálních dat, sledovacích technologií s globálním dosahem a podobně.

Stoh je mimořádně komplexní decentralizovaný systém přesahující lidskou prostorovou představivost, který produkuje neurčité výstupy. Vedle nemocnice, věznice, laboratoře nebo státu se *Stoh* stává dalším prostorem, v němž se uplatňují specifické formy nadvlády a dohledu – je to soubor zvláštních technologií a technik utvářejících vlastní subjekty i objekty. „Státy soupeří s různorodými nestátními aktéry nejen o vynálezy přístrojů vytvářejících nové prostory, které si mohou nárokovat (vesmírný prostor, elektromagnetické spektrum, exabyty masově zachycených dat), ale také o vládu nad těmito prostory jakmile jsou zmapovány“ (Bratton 2015: Úvod). Technologie nejsou pouhými prostředky vlády, ale samy jsou určitými formami nadvlády, které však nefungují ve sféře lidských bytostí, ale na úrovni dat. Globální výpočetní systém je do velké míry budovaný nestátními aktéry jako je Google, který sice má sídlo ve Spojených státech, ale jeho působení nelze teritoriálně vymezit. Kromě offshore daňových útočišť se budeme brzy potýkat s problémem datových center v mezinárodních vodách, která si už nechal Google patentovat.

Stoh, v kterém jsou ve vrstvách uložené funkční podsložky celé platformy. Benjamin Bratton pracuje se šesti vzájemně závislými vrstvami, které nazývá *Země*, *Cloud*, *Adresa*, *Rozhraní a Uživatel*. Jsou to integrální prvky architektury systému, který lze chápat jako hybrid složený z výpočetních technologií, společenských, lidských a konkrétních (zdroje energie, budovy, města, empatie a nepřátelství, gesta) sil. Systém je složený z komplexních vztahů mezi infrastrukturou, lidmi a přístroji, ale zároveň je velmi fyzicky přítomný – ke svému provozu potřebuje značný přísun minerálů a kovů, takže zásadně ovlivňuje životní prostředí.

Vedle množství identit, které jedinec utváří se stává velmi důležitou identita uživatele součástí výpočetní struktury, což s sebou nese množství otázek. Jak definovat práva a povinnosti uživatele a jak je vymáhat? Uživatel může představovat jedince nebo kolektiv, může být rovněž lidská osoba, sensor, robot nebo algoritmus. Spolupráce robotů a lidí je natolik běžnou součástí Cloudů, že přestává být zřejmé, jestli se jedná o člověkem řízenou syntetickou inteligenci, částečně nebo plně autonomní systém. Ve složitých hybridních systémech je obtížné rozlišit, jestli za nimi stojí člověk nebo ne. Uživatel je velmi složitě regulovatelná heterogenní a fluidní entita, což znamená, že budeme muset zásadně reformulovat základní pojmy, na kterých stojí politika.

Suverenita státu se nerozprostírá jen teritoriálně, ale také v prostoru definovaném *Stohem*. Stále více funkcí, které dříve zabezpečoval stát, dnes přebírají privátní aktéři, kteří poskytují infrastrukturu a utvářejí rozhraní pro komunikaci, obchodování nebo vzdělávání v rozsahu, které státy nemohou obsáhnout. Carl Schmitt chápal pevninu a moře jako metafyzické póly prostoru a teorie politiky. Pevnina pro něj představovala řád vestfálského uspořádání států v opozici proti bezvládní na moři a ve vzduchu. První ranou pro architekturu mezinárodní politiky byla militarizace vzdušného prostoru během První světové války. Rozvoj informačních technologií a rozšiřování kyberprostoru jsou další kroky ke zpochybnění řádu mezinárodních vztahů. *Stoh* utváří svůj specifický prostor, ve kterém se stírají rozdíly mezi materiálním a informačním, věcmi a událostmi, pevným a tekutým. V takto dekonkretizovaném prostoru se ustavuje „geopolitické simulakrum“, které „nikdy nemůže konečně vládnout, protože nemůže nalézt pevnou půdu, na které by bylo možné postavit instituce schopné trvalého rozlišení mezi vnitřkem a vnějškem a mezi námi a jimi“ (ibid.: kapitola 2.6). Globální výpočetní systém znemožňuje jasné určení hranic teritoria i rozlišení mezi spojencem a nepřítelem. „*Stoh* vytváří prostor tím, že ho okupuje; dělá to jeho geodetickou abstrakcí, vstřebáváním, virtualizací...“ (ibid.), je to entita velmi materiálně přítomná a zároveň abstraktní.

V současnosti se zejména díky únikům informací ukazuje, že *Stoh* slouží jako nástroj pro dohled nad každodenní komunikací a datovými přenosy. Jedná se o ultimátní Panoptikon, o kterém všichni víme, že nás soustavně sleduje, ale chováme se, jako bychom nebyli. Zásadní politická výzva budoucnosti leží v získání schopnosti utvářet, demokraticky vládnout a získat suverenitu nad *Stohem*.

„Některé z nejradikálnějších změn v globalizovaném světě nejsou zapisovány v jazyce práva

a diplomacie, ale spíš v prostorové informaci infrastruktury, architektury a urbanismu,“ říká Keller Easterling v úvodu knihy *Extrastatecraft: the power of infrastructure space* (2014). Právě prostor infrastruktury bude podle autorky dějištěm nadcházejících politických střetů, při kterých se rozhodne o povaze uspořádání společnosti. Komplexní materiální svět podle Easterling otevírá také nové možnosti odporu a rozšiřuje pole aktivistického působení, které může být odpovědí na problémy pojmenované Srnicekem a Williamsem (ibid.: 6. kapitola). *Stoh* je podle Brattona navržený tak, aby byla každá z jeho vrstev nahraditelná, a to včetně Uživatele. Záleží především na nás, jestli bude člověk součástí budoucnosti v post-antropocénu a jestli bude i nadále nepostradatelnou součástí Stohu.

6. Závěr

V jádru této práce se nachází koncept ploché ontologie, která odmítá udělit apriorní privilegium jakékoliv entitě. Prvním předpokladem ploché ontologie je anti-antropocentrismus; druhý realistický předpoklad tvrdí, že objekty nejsou protipólem subjektu. Podle Bruno Latoura existují věci jen ve vzájemných vztazích v podobě sítí-aktérů; podle objektově orientované ontologie oproti tomu existují zcela nezávisle na tom, jestli se k sobě jakkoli vztahují – člověk je pro ni pouze jedním typem objektu z mnoha. Plochá ontologie rozkládá dichotomii příroda/kultura a chápe svět jako složený ze společenství různorodých entit. Kolektivy tvoří množství různých aktérů nebo objektů, znaků, technologií, skupin i institucí, které spolu složitě interagují. Cílem ploché ontologie má být demokratizace bytí skrze přijetí plurality a vzájemné neredukovatelnosti objektů, která zajišťuje, že žádný objekt nemůže být chápán jako pouhá konstrukce jiného objektu.

Jednou z hlavních heuristických metod filozofie a vědy je takzvaná Occamova břitva, podle které by se nemělo postulovat více entit, než je nezbytně nutné. Zároveň nám tato poučka říká, že bychom měli vždy volit ty nejméně komplikované z možných vysvětlení daných jevů. Zajišťuje tak "ontologický konzervatismus" (Wolfendale 2014: kapitola 3.4), který nás nutí mít na paměti ontologické závazky, které plynou z postulátu existence jakékoliv entity. Occamova břitva je osvědčený nástroj, který brání zmnožování entit a *ad hoc* vymýšlení prvků ontologických koncepcí. Odvrácenou stranou tohoto postupu je přílišný redukcionismus, který vede k vysvětlování komplexních jevů pomocí základních prvků: ekonomiky jednáním jedinců, jejich chování zase pomocí mozkových procesů, které jsou redukovány na fyzikální vztahy. Podle Petera Wolfendalea se Latourova metodologie i objektově orientovaná ontologie staví proti redukcionismu a hájí "ontologický liberalismus" nebo "ontologický egalitarianismus" (ibid.).

Jak jsem popsal v podkapitole 2.4, největší slabina anti-redukcionismu spočívá v tom, že samotné znaky, abstrahované od věcí, ke kterým odkazují, chápe jako věci o sobě. Znaky tedy nejsou pouhými nositeli reference, ale samostatnými entitami. Stírá se rozdíl mezi řetězci referencí a kauzálními řetězci, což má za následek vzájemnou zaměnitelnost konceptů a objektů, které mají zastupovat. Překonání rozdílu mezi přírodou a kulturou je vykoupeno za vysokou cenu antropomorfní projekce referenční praxe do okolního světa objektů.

Předpokladem každé filozofie je snaha o budování koherentního systému, ve kterém je jasně odlišené explanandum od explanans, což anti-redukcionismus Bruno Latoura a objektivě orientovaná ontologie ne vždy dodržuje. Extrémním případem anti-redukcionismu a ontologického liberalismu je zejména teorie hyperobjektů Timothy Morthona, který postuluje entity celkem nevázaně, bez ohledu na to, jestli je možné dané jevy dostatečně vysvětlit za použití zavedených konceptů.

Rozšiřování tohoto metodologického postupu do společenských věd nakonec vede k rozkladu jejich základních pojmových distinkcí – nepřicházíme jen o rozlišení konceptu a objektu, ale také příčiny a následku. Pokud je veškeré dění popsáno jako výsledek jednání všudypřítomných aktantů uspořádaných do sítí a kolektivů, tak se tím do značné míry znemožňuje vysvětlení příčin a následků jevů. Cílené politické jednání nebo formulování normativů je za těchto podmínek jen těžko představitelné.

Quentin Meillassoux ve své knize *After finitude* otevírá témata předklasické filozofie a pouští se do kritiky metafyziky a náboženství. Volá po obnovení rozlišení primárních kvalit, které chápe jako matematizovatelné a nezávislé na subjektu. Matematika a přírodní vědy podle něj přináší poznání absolutna, jehož základním ontologickým principem je kontingence všech přírodních zákonů. Meillassoux svou kritikou korelacionismu položil teoretický základ spekulativního realismu – teorii, která s osvícenskou nadějí vzhlíží k vědě a doufá v překonání lidské konečnosti a v možnost redefinování humanity. Podle Alberta Toscano však odvozuje ontologické závěry z logických úvah, takže je jeho filozofie v podstatě idealistická.

Materialismus nebo neo-animismus představený v teorii živoucí hmoty Jane Bennett je odpovědí na mechanicismus a marxistický materialismus. Cílem má být nové zarámování politických a environmentálních problémů, které bude respektovat sdílenou živoucí podstatu všech objektů. Tento filozofický postup opět připomíná antropomorfismus Bruno Latoura, jedná se totiž o projekci určité formy lidskosti do ne-lidských entit. Tentokrát však s cílem vyvolání empatie k materiálním věcem, která má změnit naše ekologické jednání. Politické a sociální podmínky a motivace této proměny nejsou vysvětleny, takže Jane Bennett zůstává u filozofického gesta a svou politickou teorii dál neprohlubuje.

Nick Srnicek a Alex Williams jsou ve svém projektu *Výnalézání budoucnosti* nejkonkrétnější z citovaných autorů a formulují politický program i strategii pro současnou levicí. Velmi silnou a věcnou kritiku radikální levice doplňují o realistické zhodnocení vývoje technologií, v závěru ale sahají po osvědčeném postupu budování populistického subjektu na rozhraní

mezi sociálními hnutími, odbory a politickou stranou. Futurismus a progresivismus, který se nachází v jádru Srnicekových a Williamsových úvah, poněkud pokulhává, když autoři staví do popředí koncept radikální demokracie, který se v praxi ani po třiceti letech nedaří ve větším měřítku uskutečnit.

S tím také vyvstává otázka, jestli snaha udržovat nebo rozšiřovat instituce centralizovaného státu v podobě, v jakou se vyvinuly během nadvlády západní modernity, není v rozporu s představou univerzální emancipace. Vývoj mezinárodních vztahů, digitálních platform a nestátních aktérů v globálním kapitalismu bude zřejmě vyžadovat od současné levice ještě větší dávku imaginace a invence. Přispět k tomu můžou teoretici jako Benjamin Bratton, který uvažuje o problému státní suverenity v kontextu globálních výpočetních systémů, internetu věcí a rozšiřujících se pervazivních a responzivních technologií. Keller Easterling zase navrhuje nové strategie aktivismu odpovídající vývoji *nadstátní (extrastate)* infrastruktury, která bude pro politiku budoucnosti rozhodující.

Symetrická nebo objektivě orientovaná ontologie klade důraz na procesualnost zkoumaných jevů a vnímá je jako výsledky kolektivního jednání různorodých aktérů. Dokáže vysvětlovat makroskopické struktury, rozsáhlé sítě aktérů i popisovat vztahy na mikroskopické úrovni. Nadosobní struktury jako kapitalismus proto v zásadě nevnímá jako nedobytné pevnosti nebo mocná impéria, ale jako otevřené struktury se slabými místy. Nabízí proto cenný zdroj poznání, který nevede k uzamčení politické imaginace, ale podporuje tvořivé uvažování a jednání namířené do budoucnosti.

V této práci jsem chtěl poukázat na to, že se vyvíjí nová a plodná odnož „objektivě orientované“ politické teorie. Tento rodící se diskurz je zatížený celou řadou filozofických problémů, která nemají jednoznačná a jednoduchá řešení. Do světa sociálních vztahů vstupují dosud nepoznané entity, které v nich nabývají na vlivu a každý pokus o jejich konceptualizaci je krokem do neznáma. Současná politická teorie by se však o to měla pokoušet a soustavně kriticky přehodnocovat svá východiska vzhledem k rychle se proměňujícímu proudu skutečnosti. Výzvou zůstává dosud nezodpovězená paradoxní otázka po tom, jak začlenit ne-lidské entity do antropocentricky definované oblasti politična tak, aby se nejednalo o pouhou technokratickou "správu věcí", ale o skutečnou demokracii objektů.

Literatura:

AVANESSIAN, Armen a Suhail MALIK. 2016. *Genealogies of speculation: materialism and subjectivity since structuralism*. London: Bloomsbury Academic. ISBN 9781472591692.

AVANESSIAN, Armen a Suhail MALIK. The Speculative Time-Complex. *DIS magazine* [online]. [cit. 2016-07-28]. Dostupné z: <http://dismagazine.com/blog/81218/the-speculative-time-complex-armen-avanessian-suhail-malik/>

BENNETT, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press. ISBN 978-0822346333.

BERARDI, Franco "Bifo". 2011. *After the Future*. Oakland: AK Press. ISBN 978-1849350594.

BRATTON, Benjamin. 2016. *The Stack: On Software and Sovereignty*. 1. Cambridge: The MIT Press. ISBN The Stack: On Software and Sovereignty.

BRYANT, Levy R. 2011. *The Democracy of Objects*. Ann Arbor: Michigan Publishing. ISBN 978-1607852049.

BRYANT, Levy, Nick SRNICEK a Graham HARMAN. 2011. *The speculative turn: continental materialism and realism*. Melbourne: re.press. ISBN 9780980668346.

COOMBS, Nathan. 2014. Speculative Justice. *Theory & Event*. 17(4).

CRUTZEN, Paul J. a Eugene F. STOERMER. 2000. The "Anthropocene". *Global Change Newsletter* [online]. 41, 17-18 [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>

DARWIN, Charles. 1881. *The Formation of Vegetable Mould through the Action of Worms* [online]. [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=text&itemID=F1357&pageseq=1>

DRAHOKOUPIL, Jan a Brian FABO. The Sharing Economy That Is Not: Shaping Employment In Platform Capitalism. *Social Europe* [online]. [cit. 2016-07-29]. ISSN 2046-9810. Dostupné z: <https://www.socialeurope.eu/2016/07/sharing-economy-not-shaping-employment-platform-capitalism/>

- EASTERLING, Keller. 2014. *Extrastatecraft: The Power of Infrastructure Space*. London: Verso. ISBN 9781781685884.
- GRUSIN, Richard (ed.). 2015. *The Nonhuman Turn*. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 978-0-8166-9466-2.
- HARMAN, Graham. 2012. *The Third Table in 100 Thoughts: Documenta Series*. Hatje Cantz. ISBN 978-3775729345.
- HARMAN, Graham. 2014. *Bruno Latour: Reassembling the Political*. London: Pluto Press. ISBN 9780745334004.
- HARMAN, Graham. 2011. *Quentin Meillassoux: Philosophy in the Making*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 978-0748640805.
- JANOŠČÍK, Václav (ed.). 2015. *Objekt*. Praha: Kvalitář. ISBN 978-80-260-8639-0.
- KARYOTIS, Theodoros. Criminalizing solidarity: Syriza's war on the movements. *ROAR magazine* [online]. [cit. 2016-08-02]. Dostupné z: <https://roarmag.org/essays/criminalizing-solidarity-movement-refugees-greece/>
- LATOUR, Bruno. 1988. *The Pasteurization of France*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0674657601.
- LATOUR, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press. ISBN 0199256055.
- LATOUR, Bruno. 2004. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0674013476.
- LATOUR, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0674948396.
- LATOUR, Bruno. 2005. From Realpolitik to Dingpolitik. In: LATOUR, Bruno a Peter WEIBEL. *Making Things Public*. Cambridge: MIT Press, s. 4-31.
- Spisy, sv. 14. 1957. LENIN, Vladimír I. *Materialismus a empiriokriticismus*. SNPL.
- MARX, Karel. 1954. *Kapitál I: Kritika politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- MARX, Karel. 1977. *Rukopisy "Grundrisse": ekonomické rukopisy z let 1857-1859*. Praha: Svoboda.

- MEILLASSOUX, Quentin. 2009. *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*. London: Continuum. ISBN 978-1441173836.
- MORTON, Timothy. 2013. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University Of Minnesota Press. ISBN 0816689237.
- SRNICEK, Nick a Alex WILLIAMS. 2015. *Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work*. London: Verso. ISBN 978-1784780968.
- STÖCKELOVÁ, Tereza a Luděk BROŽ. 2015. Přísliby a úskalí symetrie: sociální vědy v zemi za zrcadlem. *Cargo: časopis pro kulturní / sociální antropologii*. (1-2), 5-33.
- WOLFENDALE, Peter. 2014. *Object-Oriented Philosophy: The Noumenon's New Clothes* [ebook]. Urbanomic [cit. 2016-07-28].